

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİMDALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**1998 YILINDA YÜRÜRLÜĞE GİREN İLKÖĞRETİM SOSYAL
BİLGİLER MÜFREDATINDA TARİH KONULARININ İÇERİK
BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

HAZIRLAYAN

Bahattin KAVAK

ELAZIĞ – 2006

II

ONAY

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLGİLER ANA BİLİM DALI

1998 YILINDA YÜRÜRLÜĞE GİREN İLKÖĞRETİM SOSYAL
BİLGİLER MÜFREDATINDA TARİH KONULARININ İÇERİK
BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖNSÖZ

Sosyal bilgiler malzemesi değişken bir varlık olan insanı ve onun faaliyetlerini kendine inceleme alanı seçmiş disiplinler topluluğudur. Evreninin değişken olması nedeniyle sosyal bir olayın sonuçları her zaman aynı olmaz. Sosyal bilgilerin araştırma sonuçları pozitif bilimlerdeki gibi genel geçer bulgular değillerdir. Ancak toplumsal bir varlık olan insanı ve onun faaliyetlerini incelediği için üzerinde araştırmalar yapmaya layıktır.

İnsanın olduğu her yerde bir sosyal ilişki, sosyal ilişkilerin yaşandığı yerlerde de sosyal bilgiler için incelenecek konular vardır. İnsan hayatını etkileyen gelişmeler arttıkça sosyal bilimlerin inceleme alanları genişleyecektir. Yani sosyal bilgiler hayatın gelişmesine paralel olarak gelişimini sürdürecektir.

Teknolojik, bilimsel ve ekonomik alanlardaki gelişmeler dünyayı giderek küçültmektedir. Buna mukabil sosyal hayat karmaşıklaşmakta içerisinden çıkılması güç bir hal almaktadır. İnsan bu karmaşa içerisinde yaşarken hayattan yeni tecrübeler de edinmektedir. Bu tecrübeleri yeni nesillere aktarmak, onlarında bu tecrübeleri geliştirip yeni nesillere aktarmaları toplumsal tekâmülün temel taşıdır. Aksi halde gelişmeden söz edilemez.

Nüfusun hızla artması ve öğrenilecek bilgilerin artarak karmaşıklaşması yeni nesillere aktarılacak bilgilerin sunulmasında profesyonelliği gerekli kılmıştır. İşte içtimai hayatla iç içe olan bu bilgiler örgün eğitim kurumlarında bir mihver ders olan sosyal bilgiler bünyesinde sunulmaktadır. Sosyal bilgilerin amacı çocuğu gerçek hayata hazırlamak, onu hayatla yüzleşecek, hayatın zorluklarıyla baş edebilecek bilgi ve beceriye ulaştırmaktır.

Bu araştırmada sosyal bilgiler dersi içerisinde anılan ve dersin temel disiplinlerinden olan tarih ilminin tedrisatının gerekliliği ve ilköğretim kurumları müfredatındaki yerinin yaşa uygunluk, kronolojik sıra, bilimsellik ve tarih konularında dil kullanımını hakkındaki eleştirilere yer verilmektedir.

Ayrıca ilköğretim kurumlarında tarih dersinin okutulmasında gözetilen hedeflere, mevcut müfredatla ulaşılamayacağı, bu konudaki aksaklıkların nelerden kaynaklandığı belirtilmeye çalışılmıştır. Tarih dersinin öğrenciler tarafından anlaşıl maması ve antipatik olarak nitelendirilmesinin sebepleri üzerinde tespitler yapılmıştır.

IV

Tespit edilen bütün bu aksaklıklar tarih dersinin mahiyetinden değil, bizim tarihi algılamamızdaki yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Biz tarihin durağan yönünü, geçmişte kalan, günümüz için bir şey ifade etmeyen yönünü ele almaktayız. Temel problem aslında buradan kaynaklanmaktadır. Tarihi olup biten olaylar yığını değil, nedensellik ilişkisi içerisinde günümüze ışık tutan olaylar olarak ele almalıyız. Bu açıdan tarihi süreç 1940'lerde bırakılmamalı günümüze kadar uzanmalıdır. Ancak bu şekilde çocuğu tarihsel sürecin bir parçası haline getirmiş oluruz. Böylece çocuk tarihi olup biten olaylar değil, devam eden ve kendisinin de içerisinde bulunduğu bir süreç olarak değerlendirir.

Yüksek lisans yapmam konusunda beni yüreklendiren ve ilk adımı atmam için bana öncülük eden Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Öğretim Üyesi Sayın Yard. Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN'a, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Sayın Yard. Doç.Dr. Selçuk HAYLI'ye, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç.Dr. İsmail AYTAÇ'a, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Sayın Yard. Doç.Dr. Ergünöz AKÇORA'ya, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Bölümü öğretim üyesi Sayın Yard. Doç.Dr. Mehmet KÖÇER'e ve bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bana yol gösteren danışman hocam Sayın Doç.Dr. İbrahim TELLİOĞLU'na teşekkürü borç bilirim.

Elazığ - 2006
Bahattin KAVAK

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****1998 Yılında Yürürlüğe Giren İlköğretim Sosyal Bilgiler Müfredatında
Tarih Konularının İçerik Bakımından Değerlendirilmesi****Bahattin KAVAK****Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretimi Bilim Dalı****Aralık-2006, Sayfa: 8 + 71**

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin ilköğretim okulları seviyesine indirgenmiş halidir. Sosyal bilgiler beşeri müdahaleler neticesinde oluşmuş tüm olay ve olguları inceler. Yani kapsamı insan kadar geniş ve derin; nedenleri ve sonuçları insan kadar karmaşıktır. Bu karmaşa insan hayatının bir parçasıdır. Günlük hayatımızda her gün onlarca problemle karşılaşırız. Bu problemleri çözerken yeni yöntemlere, yeni tekniklere ihtiyaç duyarız. Çünkü bilginin ve teknolojinin gelişmesi karşısında her gün biraz daha küçülen ve yoğunlaşan bir dünyada yaşıyoruz. Sosyal bilgiler değişen dünyanın yeni nesillere sistematik bir şekilde aktarıldığı derstir. Tarih bir sosyal ilimdir. Amacı, nesillere milli kültürlerini aşlamak, dünya medeniyeti içerisinde kendi kültürünün önemini kavratmak, siyasi gelişmelerin neler olduğunu ve günümüze yansımalarını belletmektir.

Bu araştırmamızda konuyla ilgili kütüphane araştırması yapılmış, temel kaynaklar toplandıktan sonra bilimsel yöntemler kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara yorumlarda eklenerek doğrulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ortaya konan kıstaslara göre sosyal bilgiler tarih müfredatının eleştirisi yapılmıştır.

Sosyal bilgiler tarih müfredatında dikkati çeken önemli eksiklikler şu şekilde belirlenmiştir: kronolojiye dikkat edilmemesi, ders kitaplarında kullanılan kavramların anlaşılır olmaması, seviyenin üzerinde konu yoğunluğu ve kültür tarihinin ihmal edilerek, siyasi tarihten ayrı düşünülmesidir. Ayrıca modern öğretim yöntemlerinin uygulanabilmesi için sürenin yetersiz oluşu da ayrı bir eksikliklerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, tarih, müfredat, kronoloji.

ABSTRACT

Masters Thesis

Arising Social Knowledge and History Themes Place Of Social Knowledge Curriculum

Bahattin KAVAK

University of Firat

Institute of Social Sciences

Department of Primary School Master Science

Social Studies Teaching Discipline

December-2006, Pages: VIII + 71

Social knowledge is a simplified form of social sciences that reduced to the primary school's level. Social knowledge analyses all the facts and events formed as a result of human intervention. In short, its scope is as extensive and profound as human and its reasons and consequences are as complex as human. This complexity is a part of human life. We face tens of problems in our daily lives. While solving these problems we need new methods and techniques, because we live in a condensed and reduced world as a result of the development in science and technology. Social knowledge is a subject that excerpts the changing world to the new generations in a systematic way. History is a social science and it aims to teach the generations about their national culture, comprehend the importance of their own. Culture among the worlds. Civilizations teach what the politic changes and their reflections to the contemporary are.

In this research a library study had been done, and the matter was examined by using the scientific methods after collecting the main resources. By adding interpretations to the findings we tried to get the truth, and we made a review of social knowledge history curriculum.

According to the proved criterion. The base deficiencies in social knowledge history curriculum are determined as; not paying attention to the choronology, incomprehensibility of terms used in books over level subject, and considering the cultural history apart from political history. In addition the insufficiency of period needed to carry out the modern teaching methods is an other incapacity.

Key Words: Social knowledge, history, curriculum, choronology.

İÇİNDEKİLER	SAYFA NO
TEZ ONAY FORMU	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR SOSYAL BİLİM OLAN TARİH DİSİPLİNİ

1.1. TARİH NEDİR?	10
1.2. TARİHİN KONUSU	12
1.3. TARİH ÖĞRETİMİNİN AMAÇLARI	15
1.3.1. Tarih Öğretiminin Resmi Amaçları	18
1.4. TARİH ÖĞRETİMİNİN YARARLARI	19
1.5. TARİH ÖĞRETİMİNİN ZORLUKLARI	20
1.6. TARİH NASIL ÖĞRETİLMELİDİR?	22

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH MÜFREDATINDA BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

2.1. BİLİMSELLİK	25
2.2. OBJEKTİFLİK	26
2.3. MİLLİLİK ve EVRENSELLİK	27
2.4. TARİH ÖĞRETİMİNDE DİL KULLANIMI	29
2.4.1. Dördüncü Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı	31
2.4.2. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı	37
2.4.3. Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı	42
2.4.4. Yedinci Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. BİR EĞİTİM PROGRAMI NASIL OLMALIDIR	57
3.2. TARİH KONULARINA MÜFREDATTA AYRILAN SÜRE	58
3.3. TARİH KONULARININ KRONOLOJİK SIRASININ TARTIŞILMASI	61
3.4. SİYASİ OLAYLARIN KÜLTÜR TARİHİNDEN AYRI TELAKKİ EDİLMESİNDEN KAYNAKLANAN EKSİKLİKLER	64
3.5. 1998 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMININ 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	65
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	
ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

Milli Eğitim müfredatı davranışçı eğitim yaklaşımına göre hazırlanmıştır. Bu nedenle eğitim öğrencide olumlu yönde davranış değişikliği oluşturma olarak tanımlanabilir. Bu noktada kişisel farklılıklar göz önüne alınmamış, kişisel becerileri ortaya çıkartmaktan ziyade, öğrenciyi belli kalıplar arasına sıkıştırmış bir yaklaşımla karşı karşıya kalmaktayız. Eldeki bilginin herkes için tek doğru olduğunun kabullenilmesi, öğrenmeyi değil, öğretmeyi ön plana çıkartmıştır. Bilimsel bilginin her şeyi açıklama gücüne sahip olduğuna inanıldığı için bu bilgi üzerine öğrencinin katabileceği fazlaca bir şey yoktur.¹ Bu da öğrenciyi üretkenlikten alıkoyup hazırcılığa ve tembelliğe sevk etmektedir. Bu yaklaşım fenni ilimlerde, kişilerin değiştiremeyeceği katı kurallara sahip disiplinler için geçerli olabilir. Ancak sosyal bilimler gibi değişime açık, bireysel katkılarla gelişen, malzemesi insan olan disiplinlerde bu yaklaşım kullanılamaz.

Sosyal Bilimler genel olarak insani ilişkileri inceleyen bir disiplinler topluluğu olarak tanımlanabilir. Bu itibarla Sosyal Bilimler, insan davranışlarını sistematik bir biçimde inceleyen bilim dalıdır. Bu alandaki bütün ilimlerin kendine özgü araştırma yöntemleri olmakla beraber, hepsi de toplumsal yaşayış, insan ilişkileri, toplumsal kuruluşların var oluş nedenlerini araştıran, inceleyen, yorumlayan ve ileriye dönük değerlendirmeler yapmada birleşirler.²

Değişen dünya şartlarına bağlı olarak meydana gelen, toplumsal ilişkilerdeki ve bilginin niteliğinde ve niceliğindeki artışlar öğrenme stratejilerinin de yenilenmesini gerekli kılmıştır. Öncelikle çocuk Sosyal Bilgilerin ne anlama geldiğini öğrenerek bu dersi niçin okuduğunu öğrenmelidir. Kendisini, diğer insanları, toplumu, toplumsal yapıları ayırt edebilmelidir. İnsan-toplum ilişkilerini kavrayabilmelidir. Ülkesinin diğer ülke ve toplumlarla ilişkileri olduğunun farkına varmalıdır. Ayrıca ülkesinin tarih ve coğrafyası hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Çocuk, kendisiyle toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi kavramalı, ileride kendisinin de toplumun bir ferdi olacağını ve bu durumun kendisine bazı görevler yükleyeceğini bilmelidir.³

¹ Yüksel Özden, **Eğitimde Dönüşüm, Eğitimde Yeni Değerler**, Ankara 2000, s. 92.

² İsmail Özçelik, **Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler**, Ankara 1996, s. 1.

³ Leyla Bilici, “ İlkokul Tarih Kitaplarında Tarih Bilgileri ve İlkokul Çocuğu ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu** (29 Eylül – 1 Ekim 1994), s. 359.

İçtimai hayatta insanı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen birçok olay ve olgular mevcuttur. Bu olay ve olgular teknolojik ve bilimsel ilerlemeler neticesinde çok çeşitli boyutlar ve zengin içerikler kazanmıştır. Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler insan hayatını kolaylaştırıcı nitelik taşıdıklarından evlerimize kadar girmişler, dolayısıyla günlük hayatımızın bir parçası haline gelmişlerdir. İnsanlar bu gelişmelere uyum sağladıkları ölçüde hayatlarını kolaylaştırabileceklerdir. İşte insan hayatını ilgilendiren, sosyal hayatımızın bir parçası haline gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerden bireyleri haberdar etmek ve bu gelişmelerden faydalanabileceği yeterliliğe ulaştırmak ilk eğitim kurumu olan ailenin kapasitesini genellikle aşmaktadır.

Bireyleri bir arada tutan en önemli etmenlerden biri ortak değerlerdir. Toplumun bir bütün olarak gelişmesi, çağdaş toplumlarla yarışabilmesi için bu ortak değerlerin yeni gelişmelerle bütünleşerek topluma fayda getirici nitelikler kazanması gerekir. Toplumların millet olma şuuruna ermeleri ancak onları bir arada tutan değerlerin varlığıyla mümkündür. İnsanları aynı paydada buluşturmak, aynı ülküyü paylaşmalarını sağlamak, vatan – millet sevgisini aşlamak, kanunlara uyan bireyler olarak yetiştirmek, çevresinin ve ülkesinin güzelliklerini bilip onları koruyan bireyler olmalarını sağlamak, dünyada gelişen olayları yorumlayabilecek düşünce gücüne ulaştırmak yaygın eğitim kurumlarında sistematik olarak okutulan bir dersin varlığıyla mümkündür.

Sosyal Bilgiler eğitim kurumlarına; XX. yüzyılın başlarında toplumsal hayatın karmaşası, teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmelere paralel olarak, toplumsal gelişme ve değişmelerin artması ile girmiştir. Sosyal Bilgilerin bir konu alanı olarak eğitim programlarına girmesi “demokratik toplum için vatandaş yetiştirme” görüşünün etkisi ile gerçekleşmiştir.⁴

Sosyal Bilgiler değişimin bilimidir. Kişinin gereksinimleri ve toplumun beklentileri arasında dengeyi sağlamada insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma açısından sosyal bilimlere önemli görevler düşmektedir.⁵

Sosyal Bilgiler toplum olaylarını ve onun bir parçası olan bireyin kültürel faaliyetlerini inceleyen bilimlerin ortak adıdır.⁶ Sosyal bilimler bireye sürekli değişmekte ve gelişmekte olan bir sürecin içerisinde yaşadığımızı kavratmalıdır. Böylece mevcut durumu değerlendirip gelecekte ne gibi bir durumla karşılaşacağını

⁴ Münire Erden, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul Tarihsiz, s. 16.

⁵ Fersun Paykoç, **Tarih Öğretimi**, İstanbul 1991, s. 2.

⁶ İ. Özçelik, **a.g.e.**, s. 2.

önceden kestirebilme yeteneği kazandırmak ve elde olan verileri değerlendirerek bağımsız kararlar alabilme yeterliliği olmalıdır.

XX. yüzyılın başlarında bir çok ekonomik, modern endüstrinin doğuşu, dünya ülkelerinin katıldığı büyük savaşların olması gibi sosyal ve politik olaylar nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Bilgiler orta dereceli okullarda okutulmaya başlanmıştır.⁷ Sosyal Bilgiler 1940-1950'li yıllarda büyük ölçüde tarih ve coğrafya ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Sosyal Bilgilerin sadece tarih ve coğrafya disiplinleri ile sınırlı tutulması, toplumsal hayatın içerisinde uzantıları bulunan antropoloji, etnoloji, filoloji, siyaset, ekonomi, psikoloji, sosyoloji vb. diğer disiplinlerin yok sayılması sosyal bilimler anlayışının yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur. 1960-1970 yılları arasında yeniden düzenlenen Sosyal Bilgiler müfredatı içerisine yukarıda zikredilen diğer disiplinlerde girmiştir. Ancak bu yeni Sosyal Bilgiler programının çeşitli nedenlerle başarısız olması üzerine 1980'li yılların başında tekrar eski sisteme dönülmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan bu gelişmelerden Türkiye de etkilenmiştir. Ancak öncelikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti eğitim sisteminde sosyal bilimlerin gelişimine bakmak gerekir. Tarih derslerinin ilkokullarda okutulmaya başlanması 1869 yılında Saffet Paşa'nın yayımladığı "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile başlamıştır.⁸ Bu nizamnameye göre hazırlanan tarih dersi müfredatının çerçevesi şöyle çizilmiştir;

" Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar Anadolu da kurulan devlet ve yaşayan milletlere ait genel bir giriş bölümü vardır. Devletin kuruluşundan itibaren yaşanmış önemli olaylar (bütün padişahların doğum, cülus ve ölüm tarihlerini gösteren bir cetvel ve bu dönemlere ait önemli olayları gösteren bir kronoloji) devletin sınırlarını gösteren bir harita bulunmaktadır." Ayrıca bu müfredata alınan konuların tarafsız bir şekilde kaleme alınması ve milli konulara ihtimam gösterilmesi istenmiştir.⁹ Bu nizamname ile birlikte batı tarzında okullar açılmış sıbyan mektebinin öğretim süresinin dört yıl olması uygun görülmüştür.¹⁰ Bütün bu çalışmalar gerek dönemin karışık siyasi olaylarından ve gerekse Osmanlı eğitim sisteminde birlik ve beraberliğin olmayışından dolayı başarılı bir sonuç alınamamıştır.

⁷ Maurice P. Moffatt, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul 1957, s. 1.

⁸ Fuat Baymur, **Tarih Öğretimi**, Ankara 1941, s. 13.

⁹ İ. Özçelik, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 1993, s. 144.

İlkokul programlarında tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi adları altında okutulan dersler 1962 yılında “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında birleştirilmiştir.¹¹ Sosyal Bilgiler dersi 1968 yılında hazırlanan ilköğretim programında yer almıştır. İlköğretimin birinci kademesinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi dersinin devamı olan tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi dersleri “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmiştir.¹² Yeni hazırlanan bu program ABD’ndeki “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinden etkilenmiştir. Bunda 1924 yılında Türkiye’ye gelen John Dewey’in Türk eğitim sistemi üzerinde yaptığı çalışmalar etkili olmuştur. Ancak ülkemizde bu programı destekleyici araç-gereçler ve konu hakkında bilgili, yetişmiş öğretmen olmadığı için uygulamada başarı sağlanamamıştır. Ülkemizde okutulmakta olan Sosyal Bilgiler dersi halen tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi olarak algılanmakta ve uygulanmaktadır.

XXI. yüzyılda dünyanın küreselleşmeye doğru gitmesiyle birlikte bilgi kaynaklarının artması, düşünce, bilim, teknoloji, felsefe, siyaset, ekonomi vb. alanlardaki gelişmeler bilgi yükünü artırmıştır. Bu nedenle insan, her şeyi bilen değil, bilgiye ulaşmayı bilen insan olmalıdır.¹³ Sosyal Bilgiler bu gelişmeleri takip etmeyi bilen insanlar yetiştiren bir programı kapsamalıdır.

Sosyal bilimler insan ve toplum ilişkilerini inceleyen alanlarda yapılan sistemli, teferruatlı ve bilimsel çalışmaların bütününe verilen isimdir. Sosyal Bilgiler ise sosyal bilimler alanından seçilmiş, öğrencilerin seviyesine indirgenmiş konuları ihtiva eden ve ilköğretimde okutulan dersin adıdır.¹⁴ İlköğretim okullarında tarih dersleri Sosyal Bilgiler dersi kapsamında diğer sosyal bilimlerle birlikte iç içe işlenir. Konuları birleştirme taraftarlarına göre çocukta objeleri detaylara inmeden bir bütün olarak algılama eğilimi olduğundan bazı dersleri birleştirerek okutmak daha faydalıdır.¹⁵ Böylelikle çok sayıda ders ve çok çeşitli konular yerine, gruplanmış derslerle ünitelendirilmiş konuların öğretim içerisinde daha verimli olacaktır. Bu düşünceyle 1968 ilkokul programında Sosyal Bilgiler bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

¹¹ M. Erden, **a.g.e.**, s. 6.

¹² Abdullah Kılıç, Resul Attila, Öznur Baykan, “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 293, (Aralık 2002), s. 28.

¹³ Orhan Oğuz, Ayla Oktay, Halis Ayhan, **21.Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi**, İstanbul 2000, s. 19.

¹⁴ Nevzat Köken, “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Soru Sorma Metodunun Önemi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (Aralık 2002), C. 4, S. 2, s. 92.

¹⁵ İ. Özçelik, **a.g.e.** , s. 36.

Sosyal bilimlerin evreninde toplum ve insan vardır. İnsan kaynaklı olan her konu doğal olarak sosyal bilimlerin kapsamına girmektedir. İnsanların yaşadıkları coğrafya, yaptıkları uğraşlar, birbirleriyle ilişkileri, dünyanın maddi ve manevi kültür mirasına kazandırdıkları, kurdukları devletler, yaptıkları savaşlar, olaylar karşısındaki tutumları, fiziksel farklılıkları kısaca doğa olayları hariç, insanın neden olduğu tüm olaylar sosyal bilimlerin evrenini oluşturur.

Görüldüğü gibi sosyal bilimler hayatın her aşamasını kendine konu alanı seçmiş malzemesi insan olan bir bilimdir. Gündelik hayatımızda işe giderken farklı insanlarla muhatap olmamız birer sosyal ilişkidir. Hayatımızın bir parçası olan trafik kazaları Sosyal Bilgiler için bir inceleme alanı oluştururken, yaralıların hastaneye kaldırılması, araçların tamirciye götürülmesi sırasında birçok yeni sosyal ilişki kurulmakta ve bu süreç neden-sonuç ilişkisi içerisinde uzayıp gitmektedir. Böylece sosyal bilimlerin kapsamı sürekli genişlenmektedir. Sosyal konuları inceleyen insan, hayatını idame sırasında kendine yeni inceleme alanları oluşturmaktadır. Bu durum sosyal bilimlerin gelişmesini ve yeni inceleme alanlarına ayrılmasını beraberinde getirmektedir.

Türkiye son yıllarda sosyal bilimler alanlarında önemli aşamalar kaydetmiştir. 1993 yılında Türkiye Bilimler Akademisi'nin kurulması, bu kuruluşun sosyal bilimler alanındaki çalışmalarını desteklemesi sonucu Türkiye'de bu alandaki çalışmalarda bir artış gözlenmektedir.

İlköğretim okulu Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda haftada üçer ders saati olmak üzere her sınıf için yılda 108 saatlik bir süre öngörülerek hazırlanmıştır. Bu dersin okutulmasında;

- Vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden,
- Toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden,
- Çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri yönünden,
- Ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirme yönünden amaçlar güdülmüştür.

A. Vatandaşlık Görevleri ve Sorumlulukları Yönünden

1. Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı, çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, iyi vatandaş olarak yetişirler.

2. Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki onurlu geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri kavrayarak büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar, milletin geleceğine olan güvenlerini artırır ve Türk Milletinin ülküsünü geliştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına dayanan milli, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu bilir: Cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar.

4. Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağını, Türk askerine ve ordusuna sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler.

5. Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu üstün özellikleri davranış haline getirirler.

6. Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ilke haline getirirler.

7. Tarihte milletimize ve insanlığa hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanır, tarihi olaylara yön veren kişilerin yerinde ve zamanında gösterdikleri ileri görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıklarının tarihin akışını nasıl etkilediklerini kavrarlar.

8. Toplumu yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavrayarak ve takdir ederek; milletimize de düşen insanlık görevleri bulunduğunu görür, insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine varırlar.

9. Türk inkılâbının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar; Türk inkılabının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler.

10. Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişi olduğunu kavrar; bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlayarak Atatürk'ün direktifleri uyarınca "milli

kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma” yolunda her fedakârlığı göze alabilme bilincini kazanırlar.

11. Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların neden ve sonuçlarını günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirirler.

12. Her yerde görev ve sorumluluk alabilecek hale gelir, aile bütünlüğüne bağlılık kazanır, ailenin refah ve mutluluğu için sorumluluk ve görev duygularını geliştirirler.

13. Kanun kavramını benimser; kanunlara ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar.

14. Çevresindeki eski, yeni sanat ve kültür eserlerini, müze ve anıtlar gibi milli değerlerimizi tanır; onları korumak gerektiğini öğrenirler.

B. Toplumda İnsanların Birbirleriyle Olan İlişkileri Yönünden

1. İnsanların birbirleriyle muhtaç olduklarını anlar, grup faaliyetlerine katılmanın, başkalarına yardım etmenin önemini takdir eder ve bunu uygulayabilir hale gelirler.

2. İnsanların karşılıklı hak ve sorumluluklar taşıdıklarını ve birbirlerinin görüş ve inanışlarını, saygı ve hoşgörü ile karşılamaları gerektiğini benimserler.

3. Beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulamayı öğrenirler.

4. Bütün çalışmalarını demokratik yaşayış kurallarına göre düzenlemeyi öğrenirler.

5. Aile, okul ve toplum hayatının dayandığı temel ilkeleri ve topluluk halinde yaşamamanın zorunluluğunu kavrarlar.

6. Trafik kurallarına uymayı alışkanlık haline getirirler.

C. Çevreyi, Yurdu ve Dünyayı Tanıma Yetenekleri Yönünden

1. Yurdumuzun, dünya üzerindeki yerinin önemini kavrar, ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygularını geliştirirler.
2. Türkiye'nin, yakın ve uzak komşu ülkeler ve diğer dünya ülkeleriyle olan ilişkileri hakkında genel bilgi kazanırlar.
3. Türklerin yaşadığı diğer ülke ve bölgelerin coğrafi özelliklerini öğrenirler. Türklerin geniş bir alanda yaşayan büyük bir millet olduğunu kavrarlar.
4. İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer vatandaş olarak yetişirler.
5. Plân, kroki, harita ve grafik bilgileri kazanarak onlarından yararlanabilir hale gelirler.
6. Çevreyi korumanın günümüz ve gelecek yıllar için önemini kavrarlar.
7. Yaşanabilir bir çevrenin temel insan hakkı olduğunu kavrarlar.

Ç. Ekonomik Yaşama Fikrini ve Yeteneğini Geliştirmek Yönünden

1. Yakın çevrenin ekonomik değerleri ile milli kaynaklarını tanıır ve bunları korumanın bir ödev olduğunu kavrarlar.
2. Kendi eşyasını, okulunu, okul eşya ve araçlarını dikkatli kullanma ve koruma alışkanlığını kazanırlar.
3. Tutumlu olma ve planlı çalışma alışkanlığını elde ederler.
4. Üretim, tüketim ve dağıtımla ilgili temel bilgileri öğrenirler.
5. İnsan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceler ve bunlar arasındaki ekonomik ilişkileri öğrenirler.
6. Turizmin anlamını, özellikle yurdumuz için önemini kavrarlar.
7. Nüfus artış hızının eğitime ve ekonomiye olan etkisini kavrarlar.¹⁶

Sosyal bilimler içerisinde telakki edilen, milli birliğin bekâsında ve kültürel mirasın korunmasında en önemli paya sahip disiplin tarihtir. Bu çalışmamızda tarih disiplininin ilköğretim Sosyal Bilgiler dersi içerisindeki yerini çeşitli yönleriyle ele almaya çalışacağız.

¹⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, **Tebliğler Dergisi**, C. 61, S. 2487 (Nisan 1998), s. 531-568.

Tarih konuları Sosyal Bilgiler müfredatı içerisinde telakki edilmektedir. Bu nedenle bir tarihi konu yalın olarak aktarılamaz; coğrafya, antropoloji, etnoloji, ekonomi vb. diğer disiplinlerle ilişkilendirilerek sunulmalıdır. Böylece öğrenci tarihi bir konunun siyasi, askeri, ekonomik, dini ve kültürel boyutlarını bir bütün olarak öğrenme imkânına kavuşacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR SOSYAL BİLİM OLAN TARİH İLMİ

1.1. TARİH NEDİR?

Tarih, insan, toplum veya bir milletin hayatını, kültürünü birbirleriyle olan ilişkilerini; mücadelelerini, oluşturdukları maddi ve manevi kültürü, ortaya koydukları teknolojik ve bilimsel gelişmeleri ve gelişmelerin zaman içerisindeki ilerleyişlerini yer, zaman ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklamaya çalışan sosyal bir bilimdir. Tarih, tarihsel malzeme ile insan etkileşimi yoluyla ortaya çıkan bir süreçtir.

Tarih, geçmişi inceleyen bir çalışma disiplini. Geçmişin hiçbir suretle kendisi değildir.¹⁷ Tarihi, geçmişi inceleyen bir disiplin olarak ele aldığımız zaman yeniden incelemek, doğruları bulmak maksadıyla tekrardan yaşamalıyız. Yani pozitif bilimlerdeki gibi “aynı şartlar altında aynı nedenler aynı sonuçları doğurur” diyemeyiz. Tarihi olaylar arasında neden – sonuç ilişkisi vardır. Bir olayın sonucu daha sonra gelen bir olayın tetikleyicisi olabilir. Ama siz geçmişte yaşanmış bir olayı günümüzdeki bir olayla karşılaştırıp aynı sonuçları doğuracağını iddia edemezsiniz. Çünkü tarihi yapan ve tarihin malzemesi olan varlık, olaylara nasıl bir tepki vereceği önceden bilinmeyen insandır. Bu sebeple olaylar arasında büyük benzerlikler olsa da, tarih geçmişin aynen tekrarı değildir.¹⁸

Tarih bilinci içerisinde geçmişi geçmişte koymayıp, geleceğe yön verme noktasında irdelemek, insanoğlunun ilerleme sürecinde en önemli aşamalardan biridir.¹⁹ Bu nedenle tarih, bilinç düzeyinde yani olay ve olguların algılanmasında ve yorumlanmasında etkin rol oynayan bir ölçüt olmuş olur. Böylece tarih, yaşanmış ve bitmiş olaylar değil, neden – sonuç ilişkisi içerisinde günümüze kadar gelen bir süreçtir ve haliyle bu süreç geleceğimizi de etkileyen bir gerçekliktir. Gelecek bize bir şey getirmez. Bizim onu kurgulamamız gerekir. Geleceğimizi kurabilmek için içerisinde yaşadığımız zaman geçmiş olmadan bilinçli davranışlar sergilememiz gerekmektedir. Eğer geleceğimizin inşasında hayatımız isteniyorsa vermemiz erdemli bir davranış

¹⁷ Dursun Dilek, **Tarih Dersinde Öğrenme ve Düşünme Gelişimi**, Ankara 2001, s. 5.

¹⁸ D. Dilek, **a.g.e.**, s. 6-7.

¹⁹ Sabri Yetkin, “Lise Tarih Kitaplarında İslam”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 167.

olacaktır. İşte tarih, geçmişten miras alınmış tarafımızdan hazmedilmiş ve yeniden yapılandırılmış bir hazinedir.²⁰

Tarih öncesi dönemleri bir kenara bırakırsak, yazının kullanılmaya başlamasından bu yana geçen yaklaşık beş bin yıl boyunca yaşanan milyarlarca olay ve olgudan acaba ne kadarı kayıt altına alınmıştır? İşte geçmişin karanlığından aydınlatabildiğimiz kısmı; tarihtir. Yani geçmişin insanlar tarafından kayda geçirilen veya bir şekilde, teorilerle de olsa hakkında bilgi sahibi olduğumuz kadardır.²¹

Geçmişteki birçok olay günümüzü etkilemektedir. Örneğin Türk-Yunan ilişkilerini anlayabilmek için biraz tarih okumak gerekmektedir. Tarih geçmişte olup biten olaylar yığını değildir. Tarih, sebep – sonuç ilişkisi içerisinde günümüzü de etkileyen canlılığını kaybetmemiş, hâlâ varlığını sürdüren ve hayatın bir parçası olan sosyal bir ilimdir. Bu konuda John Dewey şöyle demektedir: “Eğer tarih sadece geçmişin kaydı olarak görülürse, onun ilköğretim programlarında büyük bir rol oynamasını iddia etmenin herhangi bir dayanağını bulmak güçleşir. Geçmiş, geçmiştir ve ölümler kendi ölmüş vukuatları ile gömülmeye güvenle terk edilebilir. Günümüzde pek çok acil talepler ve geleceğin eşiğine pek çok çağrılar varken, çocuğun, ebediyen gitmiş olana derinden dalmasına izin vermek uygun değildir. Ama tarih, sosyal hayatın biçimleri ve kuvvetlerin muhasebesi olarak düşünülürse o zaman değişir. Sosyal hayat her zaman bizimle birlikte. O, geçmiş ve şimdi farklarına ilgisizdir. Sosyal hayat insanları birbirine yaklaştıran ve birbirinden uzaklaştıran güdülere gösterir ve hangisinin arzuya değer, hangisinin zararlı olduğunu bildirir. Tarih, bir bilim adamı olarak tarihçi için ne olursa olsun, eğitimci için oluş süreci ve organizasyon türlerini açıkça ortaya koyan bir toplum çalışması olarak aracısız bir sosyoloji olmalıdır.”²² Tarih bu şekliyle algılandığı ve uygulandığı zaman hedeflere ulaşmak kolaylaşacaktır.

Tarih ilmi, geçmişteki olayları açıklamak, yorumlamak ve doğrulara ulaşabilmek için sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, etnoloji, ekonomi, numizmatik, siyaset bilimi gibi sosyal ilimlerden faydalanır. Çünkü herhangi bir tarihi olayın nedenleri arasında zikredilen ilim dallarının ilgi alanlarına girenleri vardır. Bu itibarla tarih, olaylara geniş bir bakış açısı kazandıran sosyal bir ilimdir.

²⁰ Orhan Koloğlu, “ Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Prezentizm, Yansımalar ve Sonuçları ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu**, s. 89.

²¹ Keith Jenkins, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, Ankara 1997, s. 19.

²² John Dewey, “Temel Eğitimde Tarihin Amacı”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 147, (Temmuz, Ağustos, Eylül 2000), s. 43-46.

1.2. TARİHİN KONUSU

Tarih dersi aracılığı ile öğrencilere verilmek istenen bilgi ve yeni ufukları üç gruba ayırabiliriz: Miras olarak tarih, Ahlaki eğitim olarak tarih, Günümüz dünyasını anlamak için tarih.²³

Miras olarak tarih, öğrencilere ait oldukları millete ve kendi öz kültürlerine bağlı kalmaları amacı taşır. Özellikle kültür emperyalizmi sonucunda kendi üniter kimliklerini kaybeden toplulukların varlığı göz önüne alınırsa bu amaç daha da önem kazanmaktadır. Özellikle manevi kültür unsurlarının maddi kültür unsurları karşısında güç kaybettiği ve evrensel bir kültürün oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde bu amaç hayati önem taşımaktadır. Ekonomik, askeri ve kültürel konularda küreselleşmeye gidilmesi ve bunun gelişmiş ülkeler tarafından şiddetle savunulması ve istenmesinin altında bu durumun sonuçlarının kendi lehlerine olacağını bilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler güçlü ekonomilerine bağlı olarak müreffeh bir hayat sürmekte, fakat madde karşısında maneviyatlarını yitirerek yozlaşmış ve popüler bir kültür oluşturmaktadırlar. Refah düzeylerini bu yozlaşmış kültürlerine borçlu olduklarını dünyaya duyurarak, gelişmemiş veya gelişmekte olan, ekonomisi zayıf kültürel seviyesi düşük ülkelere pazarlayarak kendi kültürlerini başat bir kültür olarak lanse etmektedirler. İşte tarih dersine bu noktada büyük görevler düşmektedir. Milli, manevi ve kültürel öğeleri körpeçik dimağlara özenle yerleştirmek tarihi bir görevdir. Unutmamak gerekir ki gelişmiş ülkeler bu refahlarını kültürlerine değil, kendi içlerinde dürüst ve çok çalışmalarına borçludurlar.

Ahlaki eğitim için tarih, çocuklara kendi kültürel ve ahlaki değerlerini tarihi olaylarla anlatarak kültür potaları içerisinde onları yoğurmak, böylelikle olayları kültürel ve ahlaki pencereden bakarak çok boyutlu değerlendirmektir.

İlköğretim birinci kademe öğrencisinin soyut işlemler dönemine daha geçmediğini göz önünde bulundurursak bu şekilde tarihi örnek olayların incelenmesi sayesinde verilmek istenen soyut içerikli siyasi tarih ve kültür tarihi somutlaştırılmış olacaktır. Bu tür tarihi hikâyeler çocuğu duygu dünyasını zenginleştirecek, öz kültürüne hayranlıkla bakmasını sağlayacaktır.

²³ Mustafa Safran, "Tarih Öğretimi ve Çağdaş Müfredat Teorileri", **XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler**, Ankara 2000, s. 997.

Tarih öğretiminden beklenen bir diğer fayda ise, tarihin günümüz dünyasını anlatan yönüdür. Bir takım tarihçiler tarihin tekerrürden ibaret olmadığını söylerler. Bu tezlerini sosyal ilimlerle fenni ilimlerim karşılaştırmasını yaparak desteklerler. Aynı şartlar altında gerçekleşen aynı olaylar aynı sonuçları doğurur. Bu kural dünyanın her yerinde aynı, genel geçer kurallardır, kişilere göre değişmez. Ancak tarihinde diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, malzemesi insandır. İnsanın ne yapacağı ve olaylar karşısındaki tutumu önceden bilinmez. İnsan davranışlarına zamanın şartları, insanın psikolojik durumu ve insan topluluğunun niceliği ve niteliği etki ettiği için tarih asla tekerrürden ibaret değildir. Bu yaklaşım teorik olarak doğrudur. Ancak devletler ve milletler arası münasebetlere yön veren temel unsur, devletlerin milli çıkarları ve milletlerin karakteristik özellikleridir.

Bu noktadan hareketle Türk-Yunan ilişkilerini açıklamaya çalışırken tarihi gerçekleri nasıl göz ardı edebiliriz? Bir Megali İdea'dan ve Enosis'ten habersizce sağlıklı bir Türk-Yunan ilişkisi kurulabilir mi? Görüldüğü gibi tarihi olaylar tıpatıp tekrar etmemekle birlikte sebepler noktasında büyük benzerlikler göstermektedir. Bu nedenle tarihi olayları doğru yorumlamak, günümüz meselelerine çözüm yolları geliştirmek ve hatta geleceğe dair daha isabetli tahminler yapmak tarihi malumatla mümkün olur.

Tarih müfredatı içerisinde bulunmaması gereken bir başka konuda, tarihi bir başarının sebepleri ve başarıya giden yollardan çok; başarıyı gerçekleştiren şahıslar üzerine konuların yoğunlaşmasıdır. Elbette tarihi şahsiyetleri tanımalıyız. Ancak salt bununla yetinilmemeli, onları ölümsüzleştiren başarının sırrı ne?, bu başarıya nasıl kavuşmuşlardır? gibi soruların cevabı tartışılmalıdır. Mesela İstanbul defalarca kuşatılmasına rağmen niçin Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedildi? sorusuna, çünkü, hiçbir şeyi şansa bırakmazdı ve maddi bütün tedbirleri alırdı, şeklinde cevaplar verilerek öğrenciye başarıya giden yolun işaret edilmesi gerekmektedir. Tarihi olayların vücuda gelmesinde yöneten kesim mi, yoksa yönetilen kesimin mi etkisi daha fazladır? sorusunun cevabı aranmalıdır. Dönemin özelliklerine göre bu sorular cevaplanmalıdır. Kısacası tarih öğretimimizde yönetim şekillerinden çok hayat tarzındaki gelişmeler yer almalıdır.²⁴

²⁴ Otto Ernst Schueddekopf vd., **Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Gelişimi** (Çev. Necati Engez), İstanbul 1969, s. 90.

Kültür medeniyet konularına daha fazla yer verilmeli, medeniyet tarihi konuları işlenmeden siyasi tarih konularına geçilmemelidir. Çünkü siyasi olayların bir çoğunun sebepleri arasında ve siyasi tarih konularının kavramları arasında medeniyet tarihinin konuları yer almaktadır. İkinci Viyana yenilgisini açıklarken yeniçerilerin lâkayt davranışlarını vurguladığımız zaman, çocuk “yeniçeri” kavramını bilmiyor ise anlatılan konu afakî kalacaktır. Özellikle Osmanlı tarihi işlenirken çok büyük oranda siyasi tarihe ağırlık verilmesi; Osmanlı Devleti’ni farklı coğrafyalarda altı yüz yıl daim kılan asıl neden hoşgörü, adalet, teşkilatlanma gibi sosyal ve kültürel meselelere az yer verilmesi millî tarihimiz açısından büyük bir kayıptır. Özellikle İslam tarihi veya Osmanlı tarihi bir savaşlar zinciri olarak değil, bir medeniyetler kabulü olarak ders kitaplarında yer almalıdır. İnsanların niçin İslâm’ı veya Osmanlı’yı kabul ettiğinin nedenleri üzerinde durulmalıdır. 2006 yılı itibariyle çağdaş kabul edilen milletlerin elinde kanayan Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar Osmanlı yönetiminde nasıl bir tesbihin taneleri gibi ahenkle bir arada tutabilmiştir? sorusunun cevabı aranarak işlenmelidir.

Tarih dersinin içeriği bilimsel, sanatsal ve felsefi bilgilere uygun olmalı, mantıksal geçerliliği olmalıdır. Karamsarlığa, bezginliğe itici içerikler olmamalıdır. Öğrenci Türklerin genç ve ilerleyen bir halk olduğu düşüncesi yerine, daha çok geçmişte altın çağlar yaşamış, şimdilerde miadını doldurmuş bir topluluk modelini benimserler. Böylece hastalıklı düşüncelerle ve açık bir hayal dünyasında yaşamış olurlar.²⁵ Bunun yerine geçmişte altın çağlar yaşamış fakat düştüğü yanlışlıklar nedeniyle gerilemiş bu yanlışlıklardan dönüldüğü takdirde yine eskisi gibi güçlü bir devlet olunabileceği vurgulanmalıdır.

Tarihin tanımını yaparken onun devam etmekte olan bir süreç olduğunu söylemiştik. Bu süreci somut hale getirmek öğrenciyi bu sürece dâhil etmekle olur. Yani bu süreci kesintisiz olarak günümüze taşınmalı bir ucunu öğrenciye dokundurmalıyız. Bir olayın tarihin konusu olabilmesi için bir ömür beklemek bu açıdan doğru olmaz. Bunu sağlamak için yerel tarih ele alınmalı o coğrafyada meydana gelmiş tarihi olaylar örnek olay incelemesi ile irdelenmelidir.

Tarih öğretiminde içerikle birlikte şu ana temalar da işlenmelidir; kültürel miras, dünyaya bakış açısı, siyasal ve ekonomik boyutlar, gelenek ve değişme, sosyal tarih

²⁵ Sina Akşin, “Tarih Öğretimimizde Temel Paradigma Sorunu”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu**, s. 68.

değerleri ile insanlık tarihi, insan yer ilişkileri, sosyal antlaşmalar, teknoloji, barış ve yurttaşlık.²⁶

1.3. TARİH ÖĞRETİMİNİN AMAÇLARI

Sosyal bilimler, bilimsel bir tutumla toplumların incelendiği bir disiplindir. İlgilendiği asıl konu gruplar içinde oluşan insan etkinliğidir. Amaç beşeri anlayışın gelişmesidir. Beşeri bilimler veya davranış bilimleri olarak da sınıflandırılan bu disiplinleri başta tarih, coğrafya, hukuk, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, eğitimi, siyaset, antropoloji, etnoloji vb. olarak sıralayabiliriz.²⁷

Tarihin en önemli amacı, çocuğu içinde yaşadığı sosyal hayat hakkında aydınlatması, diğer bir deyişle o çocuğu sosyal ve ulusal hayata uyum sağlatmasıdır. Tarih bu görevi, yerine getirebilmesi için yalnız eski olayları göstermesi yeterli değildir. Tarihe de Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisinde olduğu gibi “şimdiyi” araştıran bir bilim olarak bakılmalıdır. Coğrafya, öğrenciye yeryüzünün bugünkü durumunu nasıl öğretmeye çalışıyorsa, tarihte bugünkü insanlık toplumunun, bugünkü hayatı hakkında ona açık bir fikir vermeye çalışıyor. Tarih, eski olayları araştırıyorsa, amacı yalnız bu olayları öğretmek değil, insanlığın bugünkü hayata ulaşmak için geçirdiği evrim dönemlerini meydana çıkarmak ve bu şekilde şimdiyi daha iyi kavratmaya çalışmaktır. Tarih, bugünkü sosyal çevrenin ne gibi aşamalardan geçerek, bu hale geldiğini öğretmekle, sosyal çevre ile uyumunu amaçlar.

Tarih geçmişte yaşayan insan topluluklarını ve bunların yaşayışlarını, aralarındaki ilişkileri yer ve zaman göstererek sebep – sonuç ilişkisi içerisinde objektif olarak inceleyen ve belgelere dayandıran bir ilimdir. Sosyal bilimler 20. yüzyılda ortaya çıktığında tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinden müteşekkil olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda tarih disiplininin sosyal bilimlerin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Tarih disiplini konusu itibarıyla tamamıyla beşeri özellikler taşıması, sebeplerin insan kaynaklı olması, sonuçlarının yine insan hayatı etkilemesi tarih disiplininin sosyal bilimlerin merkezindeki yerini pekiştirmiştir.

²⁶ F. Paykoç, **a.g.e.**, s. 53.

²⁷ Nuri Köstüklü, **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Konya 1998, s. 9.

İnsanoğlu sosyal bir varlıktır ve topluluk halinde yaşamaktadır. İnsanların topluluk halinde yaşaması onların birbirleriyle çeşitli ilişkiler kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu ilişkiler bazen müspet bazen de menfi gelişmeler göstermiştir. Geçmiş dönemlerdeki bu gelişmeleri öğrenmek için tarih ilmine müracaat ederiz. Türk milleti açısından Türklerin ana yurdu neresidir? İlk Türk devletlerini kimler kurmuştur? Kimlerle mücadele etmişlerdir? Türkler “devlet” kavramını nasıl algılamaktadır? gibi soruların cevapları tarih ilminde saklıdır.

Tarihçilerin, tarihin amacı hakkındaki görüşlerini üç gruba ayırabiliriz: Milli şuuru uyandırmak, öz kültürü benimsetmek için, evrenselleştirmek ve dünya kültürlerini tanıtmak için, bir takım sosyal ve bilimsel beceriler kazandırmak için.

Özellikle üzerinde durulan ve tarih ilminden beklenen çocuğun milli şura erişmesi ve öz kültürüne aşına olmasıdır. Bu konuda bir tarihçi “Tarih öğretimi talebede, Alman milletinin tekâmülüne ait esas hadiseler hakkında mümkün olduğu kadar açık tasavvurlar ve bu günkü siyasi, dini, içtimai teşkilatımızı anlatmaya çalışmalıdır. Bu hedefin talebi sırasında necabet ve büyüklük duygularının uyarılmasına ve vatanperverlik şuurunun vücut bulmasına daimi suretle hizmet etmelidir” demektedir.²⁸ Görüldüğü üzere tarih ilminden faydalanarak milliyetçi nesiller yetiştirmek, milli devlet özelliğini taşıyan bütün ülkelerde görülebilmektedir.

“Tarih başlıca fonksiyonu öğrencilerde vatan sevgisi duygusunu geliştirmektir.” Bunun yanında küreselleşen dünyada insanların sadece kendi milletlerine karşı görevleri yoktur. Aynı zamanda başka milletlere politik ve milli olmayan başka topluluk ve cemaatlara karşı da bazı görevlerimiz vardır.²⁹ Hiçbir millet ve devlet, dünya ile ilişkilerini keserek, içine kapanarak varlığını sürdürmez, tekâmülünü sağlayamaz.

Ulaşım ve iletişim araçlarının hızla geliştiği, uzakların yakın, zorların kolay olduğu bir dönemde; dünyanın bir ucunda vuku bulan bir gelişmenin öteki ucundaki insanları etkilediği bir dönemde yaşıyoruz. Böyle bir zamanda sadece milli kültüründen ve milli tarihinden haberdar nesiller bir milletin tekâmülünü sağlayabilir mi?, kanaatlerinde isabet kaydedebilir mi?, bu donanımına sahip bir milletin inkişafı gerçekleşebilir mi? Bu soruların cevabı elbette ki “hayır” dır. Onun için milli kültürle yoğrulmuş, evrensel değerleri bunun üzerine bina etmiş nesiller yetiştirmek için dünya tarihi de bizleri yakinen ilgilendirmektedir.

²⁸ F. Baymur, a.g.e., s. 6-7.

²⁹ E.H. Dance, **Orta Dereceli Okullarda Tarihin Yeri** (Çev. Osman Horasanlı), İstanbul 1971, s. 7-8.

Tarih öğretiminde amaç, öğrenciye geçmişi, dolayısıyla bu günü anlamasına yardımcı olmak, ufkunu genişletmek, kendisini bir zaman süreci içerisinde bulmasına yardımcı olmak, geçmişe neler borçlu olduğunu ve gelecek için güvencesinin neler olabileceğini kavratmak, olaylara neden-sonuç ilişkisi içerisinde bakıp değerlendirme yapabilmek, toplum içerisinde özgürlük bilinci kazandırmak, adil bir ortamın doğmasına yardımcı olmak ve yüksek insani değerleri benimsemesi için yol göstermektir. Araştıran, inceleyen, ilk kaynaklara ulaşmasını bilen, okuyan, öğrenen, öğrendiklerini öğreten, belli kalıpları aşmış, eleştiren karşılaştırmalı tarih anlayışına sahip öğrenciler yetiştirmektir.³⁰

Tarih dersiyle öncelikle öğrencide bilinmesi gerekenin iskeletini oluşturmalıyız. Öğrenci içinde yaşadığı toplumda kendi yerini ve rolünü iyi kavramalı ve bu toplum kendisinden sonra nasıl devam edecekse kendinden önce de var olduğunu bilmelidir. Böylece tarihin içerisinde kendi varlığını hissetmiş olacaktır.

Tarihi verilerden çıkartılacak derslerle bazı genellemelere ulaşan öğrenci bu yargıların doğrultusunda günümüz olaylarını çözümlenmeye veya geleceğe yönelik tahminler yapmaya çalışır. Tarih öğrenciye tüme varımcı objektif bir düşünce şeklini aşılır. Tamamen teslimiyetçi bir kafa yapısı değil, okuyan, objektif olarak eleştiren bir düşünce yapısına ulaştırır.³¹ Ayrıca bunların dışında, büyük şahısların hayat ve davranışları tasvir edilerek çocuklara örnekler oluşturmak,³² vatandaşlık öğretiminde bir araç olmalıdır.³³ Muhakeme yeteneği kazandırmak, demokrasi bilincini geliştirmek, toplumsal görevler yüklemek ve müsamahalı olmayı öğretmektir.³⁴

Genel bir ifadeyle tarihin amacı geleneksel amaçlara ve demokratik toplum oluşturma çabalarına hizmet ederek toplumun sosyalleşmesini sağlamaktır diyebiliriz. Ayrıca klasikleşmiş olan “geçmişini bilip bu bilgiler ışığında geleceğe dair isabetli kararlar vermek” de tarih öğretiminin başta gelen amaçlarındandır. Ancak bu amacın daha çok “geçmişini bilmek” kısmıyla iştigal edildiği için tarih eğitimi başarısızlığa uğramaktadır. Unutulmamalıdır ki geçmişi bilmek geleceğe yön vermek içindir.

³⁰ S. Yetkin, **a.g.m.**, s. 167.

³¹ O. E. Schueddekopf vd. , **a.g.e.**, s. 65.

³² F. Baymur, **a.g.e.**, s. 22.

³³ D. Dilek, **a.g.e.**, s. 32.

³⁴ E.H. Dance, **a.g.e.**, s. 4.

1.3.1. Tarih Öğretiminin Resmî Amaçları

Bir topluluğa “Millet” denilebilmesi için bu toplumun kökeni aynı olmalı, aynı dili konuşuyor olmalı ve aynı kültürü paylaşıyor olmalıdır. Aynı zamanda bir milletin hayatiyetini devam ettirebilmesi için milli şuur, dil ve kültür birliği gibi değerleri korumalı ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktararak millet olma şuurunu aşılmalıdırlar. Bunu sağlamak için Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilk ve orta dereceli okullarda tarih okutulmasının amaçları şöyle sıralanmıştır:

-Tarih boyunca kurulmuş büyük medeniyetler, insanlığa hizmet etmiş milletler ve devlet adamları hakkında genel bir tarih kültürü kazandırırken, Türk tarihine kültür ve medeniyetine geniş ölçüde yer vererek, Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını öğretip kavratmak, onların milli duygularını daha bilinçli ve köklü kılmak.

- Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini insanlık duygusunun yüceliğini benimsetmek ve bu üstün özelliklerin davranış haline gelmesini sağlamak.

- Tarihte büyük medeniyetler kurmuş, köklü bir geçmişe sahip büyük bir milletin evladı olduklarının sorumluluğunu duyurmak; gelecek için ümit ve güven vererek Türk milletine, dünya milletleri içinde layık olduğu yeri sağlama ve Atatürk’ün direktifleri uyarınca “Milli kültürümüzü muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarma” yolunda durmadan çalışmalarını sürekli bir çaba göstermeleri ve bu uğurda her fedakârlığı göze alabilmeleri gerektiği bilincini vermek.

- Bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etmek yeteneği geliştirmek.

- Atatürk’ün “Yurtta sulh, Cihanda sulh” ilkesinin ve devletimizin bağımsızlığının ancak yurt ve millet bütünlüğümüzün bozulmasına fırsat vermemek ve güçlü olmakla devam ettirebileceği gerçeğini kavratmak.

- Tarihi olaylara yön veren kişilerin, yerinde ve zamanında gösterdikleri uzak görüşlülük, yüksek kavrayış, cesaret, fedakârlık ve kahramanlıkları veya uzağı göremeyişleri ve bilinçsiz davranışları sebebiyle olayların ve tarihin akışını nasıl etkilediklerini göstermek;

- Toplumunu yönlendiren Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavratmak ve taktir ettirmek; milletimize düşen insanlık görevleri bulunduğunu belirtmek ve onlarla insanlığa sevgi, saygı ve hizmet verme duygusunu uyandırmak;

- Milli bağımsızlığımızın ve demokrasinin değerini kavratmak; yurt ve millet bütünlüğümüzü koruma, milli çıkarlarımızı ve demokrasiyi üstün tutma bilincini ve davranışını kazandırmak;

- Geçmişle içinde bulunduğumuz zaman arasında bağlantı kurdurup gün geçtikçe daha da çoğalarak karmaşık hale gelen yurt ve dünya sorunlarını iyi değerlendiren, sorunlar yaratmak yerine sağduyu ile hareket ederek onlara çözüm getirebilen; milli, manevi ve maddi değerlerimize yürekten bağlı bir kişilik kazandırmaktır.³⁵

Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği bu özel amaçlardan başka tarih disiplininin kendine has öğretim amaçları vardır. Bu amaçları, bilim olarak tarih öğretiminin genel amacı, o ülkenin şartları çevresinde tespit edilen özel amaçlardır. Tarih öğretiminin genel amaçları ise, öğrencinin geçmişe alakasını çekmek, öğrencinin diğer ülkeleri ve kültürleri bilmesine ve anlamasına katkıda bulunmak, geçmişin ışığında günümüzü anlamak, öğrencileri hayata hazırlamak, öğrencide kimlik duygusunun gelişmesini sağlamak, geçmişten ders çıkartarak geleceğe istikamet vermektir.³⁶

1.4. TARİH ÖĞRETİMİNİN YARARLARI

Tarih, insanın hayatı boyunca karşılaştığı problemlerin çözüm kaynaklarının içerisinde barındıran bir disiplindir. İnsan, karşılaştığı ender rastlanır olayları çözerken hemen geçmiş yaşantısına yani tecrübesine yönelir. Daha önce buna benzer bir tecrübeyi yaşamamışsa başkasının yaşadığı bu tip olayların nasıl sonuçlandığına bakarak problemi çözmeye çalışır. Tarih, toplumsal varlık olan insanı ve onun her türlü faaliyetini ele aldığı için karşılaştığımız problemlerin bir benzerini geçmişin aydınlanmış sayfalarında yani tarihte bulabiliriz.

³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı, **Tebliğler Dergisi**, S. 2146, (29 Ağustos 1983), s. 338-339.

³⁶ N. Köstüklü, **a.g.e.**, s. 18.

Birey toplum içerisinde doğar ve büyür. Bir toplumun varlığını idame ettirmesi buna bağlıdır. Ancak toplumun ahlaki ve kültürel erozyona uğramadan varlığını sürdürebilmesi için bu yeterli değildir. Beğenileriyle, öz değerleriyle, farklılıklarıyla varlıklarını devam ettirebilmek, dünya toplumları arasında milli kimliklerini koruyarak var olmak için sistemli bir eğitim almak elzemdir. Hayata gözlerini açan bireyin ben kimim? Nereden geldim, nereye gitmekteyim? Varlığımın amacı ne? Hayat çizgim nasıl olmalıdır? Toplum içerisinde görevim ve konumum nedir? gibi soruların cevabını kendi milli geçmişinde yani atalarının yaptığı tarihte bulacaktır. Tarih toplumlara nereden geldiklerini, nereye gitmeleri gerektiğini, diğer taraftan da sağlıklı bir şekilde geleceklerini düzenleyebilmelerini öğretir.³⁷ Geçmişini öğrenen birey, yalnız olmadığını, büyük bir medeniyetten geldiklerini öğrenecek, önemli tarihsen şahsiyetleri tanıma imkânı bularak bireysel kimliğini oluşturacaktır. Tarihin tekerrür ettiğinden hareketle yaşadığı dünyayı anlayacak ve yorumlayacak, medeniyetlerin gelişmesini ve değişimelerindeki temel etkenleri anlayacaktır. İçinde buldukları durumla tarihsel bir olayı karşılaştıracak sonuçlarını değerlendirecek böylece eleştirel bir düşünme becerisi kazanacaktır.

1.5. TARİH ÖĞRETİMİNİN ZORLUKLARI

İlk ve orta öğretim müfredatları incelendiğinde bu programların uygulanmakta olan sınav sistemine yönelik oldukları görülür. Bu nedenle tarih öğretiminin amaçlarına ulaşmakta büyük güçlükler görülür hatta çoğu zaman ulaşılamaz. Öğrenci doğal olarak hayatını etkileyecek olan sınava kendini yoğunlaştırır. Her faaliyetini buna göre düzenler. Zihnini sadece bu olay işgal eder. Bu durum öğrenciyi üretkenlikten, yeni düşünceler ileri sürmekten ve dünyayı ve ülkemizi ilgilendiren meselelere kafa yormaktan alıkoyar. Bu durumda tarih dersi sınavı kazanmak için öğrenilmesi gereken bir yığın kuru bilgiden ibaret kalır ki hiçbir zaman öğrenmek isteği duyulmaz.

Tarih bir süreçtir ve bu süreç hala devam etmektedir. Bu sürece öğrenciyi dahil etmediğimizden dolayı, öğrenciyeye tarihin bir parçası olduğunu kabullendiremediğimizden dolayı tarih öğretiminde zorluklar yaşanmaktadır. Yapılar araştırmaya göre öğrencilerin tarih konuları arasında en çok ilgi duydukları dönemin

³⁷ Yaşar Yücel, Bahaddin Yediyıldız, **Tarih ve Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara 1990, s. 58.

1945'ten günümüze kadar geçen süreyi kapsadığı görülmektedir. Bu durum bilinmeyen veya hakkında çelişkili ifadeler bulunan konuların daha çok merak edildiğini gösterir.³⁸ Görüldüğü gibi günümüze yakın olan dönem daha fazla merak edilmektedir. Oysa bizim ders kitaplarımızda 1945'ten sonrası hiç yoktur. Öğrencilerin ilgi duydukları tarih türlerini yapılan ankete göre şöyle sıralayabiliriz:³⁹

• Ailemin öyküsü	4,02
• Kaşifler ve keşifler	3,76
• İnsanların çevrelerine etkileri	3,40
• Özel konular (otomobil, gemi, müzik vb.)	3,38
• Savaşlar ve diktatörlükler	3,30
• Uzak, yabancı kültürler	3,21
• Krallar, padişahlar veya diğer ünlüler	3,14
• Tarım, endüstri ve ticaretin gelişimi	2,97
• Ulusların oluşumu	2,90
• Sıradan insanların günlük hayatı	2,90
• Demokrasinin gelişimi	2,80

Tarih dersinin zorlukları arasında en önemli olanı konuları belgelere dayalı olarak sunulmaması ve düz anlatım yönteminin yoğun olarak kullanılması gelmektedir. Öğrencinin derse hazır gelmemesi, konu hakkında küçükte olsa malumatının olmaması, sürenin kısıtlı olmasına rağmen konuların kapsamlı olması, fiziki şartların eksikliği ve öğretmenin yetersizliği nedeniyle düz anlatım yöntemi tercih edilmektedir. Düz anlatım yöntemi bilişsel alanın bilgi, duyuşsal alanın alma ve tepkide bulunma, psikomotor (devinişsel) alanın uyarılma basamaklarıyla ilgili davranışı öğrenciye kazandırabilir.⁴⁰ Hâlbuki bizim öğrenciden istediğimiz algıladıklarını analiz etme, yeni yargılarda bulunmak, yani sentez yapmak ve bu karşılaştırmalardan genellemelere ulaşarak bu bilgileri problem çözmede kullanabilmeleridir.

³⁸ İlhan Tekeli, **Tarih Bilinci ve Gençlik**, İstanbul 1998, s. 90.

³⁹ İ. Tekeli, **a.g.e.**, s. 75.

⁴⁰ İ. Özçelik, **a.g.e.**, s. 75.

1.6. TARİH NASIL ÖĞRETİLMELİDİR?

1891 yılında İstanbul da açılan altı sınıflı “İnas külliyesi” programı müfredatında tarih dersi öğretimi için şöyle denilmektedir:“Tarih dersi hiçbir zaman ezber usulüyle öğretilmeyecek, öğretmen, öğrencilerin anlayacağı bir şekilde okutturup, anlatıp, anlattırarak ve onların anlamalarını tekrarlar sağlayacaktır. Öğretmen tekrar yoluyla cevaplar alıp konuları zihinlerine yerleştirmeye özen gösterecektir.”⁴¹

Günümüzden yüz seneye aşkın bir zaman önce dahi ezberci tarihin başarılı olamayacağı vurgulanmasına rağmen hala ezberci tarihte ısrar edilmektedir. Tarih ilmi bir sosyal disiplindir. Sosyal bilgi demek toplumu ilgilendiren meseleleri inceleyen ve bireylerin içtimai hayatlarında kolaylıklar sağlayan bilgi demektir. Yani öğrenen kitle derste kendini yakından ilgilendiren bir şeyler bulmak zorundadır. Bunu sağlamakta soyut kavram ve olguları çeşitli materyallerle zenginleştirerek somut hale getirip dersi ezbercilikten kurtarmakla olur. Mesela yine bir sosyal ilim olan coğrafyanın nüfus hareketleri ve sanayi gibi konuları daha kolay öğreniliyor ve daha kalıcı oluyor. Çünkü haritalar ve grafikler kullanılıyor ve en önemlisi de öğrenci bu bilgileri günlük hayatında kullanacağını bildiği için derse daha fazla motive oluyor. Buna mukabil tarih öğretimi kuru bir ezbercilik ve işe yaramaz bilgiler yığını olarak algılandığı için istenilen sonuç alınamamaktadır.

İyi bir eğitim sürecinde % 60 öğrenci % 40 öğretmen aktiftir.⁴² Öğrenen tarafın, edineceği bilgileri yaşantıları yoluyla öğrenmesi daha kalıcı ve kaliteli bir eğitim sürecini oluşturur. Örneğin bir sürücü adayının bizzat pratik yapması mı? yoksa teorik olarak otomobil kullanmayı öğrenmesi mi daha verimlidir? Pratik yapmasının verimliliği tartışılmaz bile. Ancak tarihi yeniden yaşayarak öğrenmek kabil değildir. Laboratuvar ortamında yeniden yaşamak imkânsızdır. Ama tarihi olayları yaşanıldığı zamanın şartları içerisinde değerlendirerek gösteri yöntemiyle somutlaştırabiliriz. Konu hakkında öğrenciye uygun sorular sorularak, küçük sufleler verilerek düşünmeye ve doğru bilgiyi kendi zihinsel faaliyetleri ile buldurmaya çalıştırmak tarih dersi için yaparak yaşayarak öğrenme kabul edilebilir.

Tarih dersinin öğretiminde kullanılacak önemli bir yöntemde ödevlendirmedir. Ancak verilecek ödevler araştırmaya, incelemeye, düşünmeye sevk

⁴¹ İ. Özçelik, **a.g.e.** , s. 21.

⁴² İ. Özçelik, **a.g.e.** , s. 77.

edici olmalıdır. Ödevler konuyla ilgili fakat ders kitabında bulunmayan veya konuların başka bir bakış açısıyla irdelemek isteğinden doğmalıdır. Ders kitabından “şu sayfalar arasını oku gel” türünden ödevlerin hiçbir karı olmadığı gibi öğrenciyi derse karşı ilgisizleştirmektedir. Ödevler konuların farklı kaynaklardan farklı yönleriyle, incelenmesini sağlamalı sınıf ortamında tartışılmalıdır. Bu perspektiften bakıldığında ders kitaplarının ilköğretimin ikinci kademesinde ve orta öğretimde öğrenciye fayda mı, yoksa zarar mı? getirdiği düşünülmelidir. Öğrenciyi tek tip düşünen, olayları tek bakış açısıyla değerlendiren, konuyu ders kitabındakilerle sınırlayan sistem mi? yoksa; öğrenciyi araştırmaya, incelemeye sevk eden, aktif kılan, olayları çeşitli açılardan değerlendiren, öğrencinin bilgiyi içselleştirmelerini sağlayan, geniş ufuklu bireyler olarak yetişmelerine vesile olan sistem mi daha faydalıdır?

Eğitim öğretim faaliyetleri planlanırken öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişmeleri dikkate alınmalıdır. Ancak sınıf mevcudunun çok kalabalık olduğu sınıflarımızda bireysel ayrılıkları dikkate almakta oldukça zordur. Çocuğun tarihi konuları kavrayabilme aşamalarını üç bölümde inceleyebiliriz.⁴³ Birinci aşama 3-7 yaş arası çocukları kapsar. Bu devrede çocuğun hayal dünyasının çok faal olduğu ve dış dünyayı bir hayalden müteşekkil gördüğü için hikâyeci tarih anlayışı ile ders anlatmalıyız. 8-12 yaş arasını kapsayan ikinci aşamada çocuk hayalci kişiliğinden tamamen sıyrılmamakla birlikte realiteye önem verdiğini görürüz. Çocuk bu dönemde olayların gerçekliğini sorgulamaya başlamıştır. Bu devrede tarih, hikâyeye edilmekle birlikte, tamamen hayal ürünü edilmekten çıkartılmaktadır. Olayların sebepleri fazla ayrıntıya girmeden verilmelidir. Üçüncü aşama 13-19 yaşlarını kapsar ki bu dönemde gençlere tarihi malumat, neden-sonuç ilişkisi içerisinde, farklı yönleriyle bir süreç olarak anlatılmalıdır.

Ders kitaplarımızda öğrenci seviyesine uygunluğa pek riayet edilmemiştir. Amaç tarihi sevdirmek, milli kültürümüzün idamesini sağlamak ise ilköğretimde hikâyeci tarih anlayışıyla yazılmış kitaplar kullanılmalıdır. Oysa Türkiye’de ders kitaplarına bakıldığında bunun tam tersiyle karşılaşılmaktadır. Ders kitaplarımız ansiklopedik bilgilerin yer aldığı ileri düzeyde tarih derslerinin neden-sonuç ilişkisine fazlaca riayet edilmeden açıklandığı kitapları görüyoruz.⁴⁴

⁴³ F. Baymur, **a.g.e.**, s. 28-29.

⁴⁴ Necdet Sakaoğlu, “İlkokul Tarih Kitapları ve Ders Kitapları” , **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları** **Buca Sempozyumu**, s. 135.

Çocuğun dikkatini tarih konularına çekebilmenin önemli yollarından biri de yakından uzağa ilkesidir. Öğrencinin kendisinden başlayarak geriye doğru ailesinin şeceresini çıkartması kendisini ailesine bağladığı gibi milli kültürüne de bağlar.⁴⁵ Böylece konu somut hale de gelmiş olur.

Tarihin durağan tanımını alıp, nedenler ve sonuçlar çerçevesinde sürüp giden dinamik yapısını göz ardı etmemeliyiz. Günümüzle bağlantı kurulmalı, bazı milli meselelere tarihi gerçeklerle yaklaşmayı öğretmeliyiz. Mesela Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra misak-ı milli sınırları dışında kalan Balkanlar ve Ortadoğu bölgesinde yaşanan problemlerin ortaya çıkmasında neler etkilidir? Osmanlı Devleti zamanında başlayan bu olayların tetikleyicisi kimlerdir? olayların altında yatan gerçekler nelerdir? Nelerimizi kaybettik de bu tür tacizlere maruz kaldık? Bu tehditler bu gün de var mı? gibi sorularla mesele günümüze kadar uzandırılmalı ve öğrenci düşündürülmelidir.

Tarihi bir belgeyi veya kalıntıyı yorumlayabilmek için o verinin tarihteki insan için ne anlama geldiğini bilmek gerekir. Bu kalıntılar üzerinde öğrencilerin yaptığı her inceleme onları bu ders içerisinde problem çözme faaliyetlerini oluşturur. Başlangıçta fazla bir anlam ifade etmeyen ancak, uygun sorular sorulduğunda anlam kazanırlar. Bu tarihi eserlere niçin, ne zaman, nasıl yapıldı, insanların hayatlarını nasıl kolaylaştırdı? gibi sorgulayıcı bir etkinlik öğrencilerin tarihi bir süreçte düşünce ufuklarını zenginleştirecek ve bilgiyi kişiselleştirecektir.⁴⁶

Toplum olarak fazla okuduğumuz söylenemez. Nüfusun önemli bir kısmının okuduğu en son kitap okuldaki ders kitaplarıdır. Bu nedenle ders kitaplarında milli tarihimiz anlatılırken bazı olaylar ve kişiler baskın olarak ön plana çıkartılmamalıdır. Başka olay ve kişiler bunların gölgesinde bırakılmamalıdır. Kaç kişi mimari deyince Mimar Sinan'dan başka bir isim zikredebilir?

⁴⁵ İ. Özçelik, **a.g.e.** , s. 85.

⁴⁶ D. Dilek, **a.g.e.** , s. 87.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH MÜFREDATINDA BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

2.1. BİLİMSELLİK.

Tarih, oldukça kapsamlı bir disiplindir. Her ne kadar M.Ö. 3200'de yazının icat edildiği kabul edilse de o dönemlere ait yazılı kaynaklar pek kısıtlıdır. Tarihçiler bu dönemlere ait bilgilere arkeolojik kalıntıları bilimsel metotlara göre yorumlayarak ulaşmaya çalışırlar. Dolayısıyla kesin doğrular değil, kuvvetle muhtemel doğrulardır. Ancak tarih yazıcılığının başladığı, tarihi tutanakların bulunduğu bir döneme ait bilgiler sunulurken belgelere dayandırılmalıdır. Bilimsel yöntemlerle ispatlanmamış, mitlere ve söylentilere dayanan ya da ideolojileri destekleyen bilgiler ders kitaplarında yer almamalıdır. Tarih öncesi dönemlere ait konular ise arkeolojik bulgularla desteklenmelidir. Bilgiler kesinlik kazanmamışsa yargıdan kaçınılmalıdır.⁴⁷

Ancak bu görüşün aksini savunanlar da vardır. Eğitimin amacı toplumu ve ülkeyi kalkındırmaktır. Matematik, fizik, kimya gibi pozitif bilimler bu amaca katkıda bulunan disiplinler olabilir. Kendisine vatandaşlık eğitimi, milli bilinci uyandırmak, milli kültüre saygı aşlamak gibi amaçlar yüklenen tarih ilmini bunun dışında tutmak gerekir.⁴⁸

Sonuç olarak belgelere dayandırılan, tarihçilerin ekseriyetinin üzerinde ittifak ettiği konularda bilimsellikten uzaklaşmak tarih ilminin ve tarihçinin saygınlığını azaltır. Hakkında tarihi belgeler ve yazılı kaynaklar bulunmayan dönemler hakkında ise genel kanıyı kabul etmek en isabetli yoldur. Ancak her milletin hayatini devam ettirebilmesi ve her tarihçinin fikirlerini insanlara duyurma hakkı vardır. Tarihin doğruları üzerinde tahribat yapmadan yada ulaştığı gerçekleri gizlemeden kendi yorumlarını katmak bir yazarın hakkıdır. Bu yorumlar tarihi gerçekler olarak değil öznel yargılar olarak sunulmalıdır.

⁴⁷ Murat Çizakça, "Orta Öğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilemesi", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 229.

⁴⁸ D. Dilek, **a.g.e.**, s. 30.

2.2.OBJEKTİFLİK

Tarih ilminin kapsamı, araştırma yöntemleri ve tarih derslerine yüklenen misyonlar gereği tarihin yüz de yüz nesnel bir yaklaşımla yazılamayacağı tarihçiler tarafından belirtilmiştir. Tarihçi, yaşadığı zamanın, ırkının, inançlarının, kendi ülkesinin insanıdır. Dolayısıyla kendi bakış açısına göre olayları yorumlamaları ve yazmaları doğal karşılanmalıdır.

Bazen tarihçi kayıt yetersizliği veya başka bir nedenle tarihsel bir süreç içerisinde kesintiye uğramış, bağlantısı kopmuş olaylarda ki boşlukları kendi bakış açısına ve tarihsel malumatına göre doldurur. Yine tarihsel kalıntıları yorumlamak suretiyle geçmiş dönemler hakkında yargılara ulaşmak bilimsel bir yöntemdir. Tarih öğretiminde ki amaçlar ve resmi ideoloji de tarihin objektif olmayacağının bir kanıtıdır.

Tarih yazıcılığının üç önemli yönü vardır. Birincisi gerçekleşen tarih yönüdür. Yani salt meydana gelen olaylardır. İkincisi bu olaylar incelenirken izlenen yöntemlerdir. Üçüncüsü de kitaplarda yer alan tarihçilerin tarihi olaylarla ilgili ifadeleridir.⁴⁹

Tarih deneyim yoluyla doğrudan öğrenilen olaylardan oluşmaz. Örneğin bizler tarihi öğrenirken o dönemin kayıtlarını inceleyerek aydınlanırız. Dolayısıyla bu kayıtları tutan kişinin bakış açısı, ön yargıları elbette ki vardır. Bu bakış açısı, önyargılar, inançlar tarihi kayıt tutan kişinin üslubunu ve düşüncelerini etkilemiştir. Bu sebeple tarih en az ikinci elden bizlere ulaştığı için tam manasıyla nesnel diyemeyiz. Tarihçi bu ikincil kaynaklardan araştırır, zıt olanları karşılaştırır ve bir sentez oluşturur buda başka araştırmacılar için üçüncü kaynaklar olur.⁵⁰

Tarih diye bir gerçeklik var mıdır? sorusuna “elbette vardır” diyebiliriz. I. Dünya Savaşı denen 1914-1918 yılları arasında cereyan etmiş tarihi bir olgu vardır. Ancak bu olgunun tarih kitaplarında yer alış şekline göre kesin doğrulardır diyemeyiz. Çünkü yazar ne kadar geniş bir perspektiften olaya baksa da olanları net olarak göremez ve neden sonuç ilişkileri bakımından kendi yorumunu katar. Bu durum tarihin yüz de yüz tarafsız yazılamayacağının bir kanıtıdır.⁵¹

⁴⁹ F. Paykoç, **a.g.e.**, s. 6.

⁵⁰ D. Dilek, **a.g.e.**, s. 8- 9.

⁵¹ K. Jenkins, **a.g.e.**, s. 45.

Görüldüğü gibi tarih kati suretle nesnel olmamakla birlikte, doğruluğu kanıtlanmış bölümleri de vardır. Tarihin bu kesin tarafını yok saymak, değiştirmek veya doğruluk yönü ağır basan konuları tersine çevirmek, belgeleri gizlemek tarihçiye ancak leke getirir. Tarih sadece tarihçinin yorumundan ibaret değildir.

2.3.MİLLİLİK VE EVRENSELLİK

Tarih ders kitaplarında görülen milli konuları bazı tarihçiler “tarihin amacı zaten budur” şeklinde yorumlarken, bir kısım tarihçiler de “bilimsellikten uzaklaşmak ve öznelleşmek, evrensel kültürü yok saymak” olarak nitelendirmektedirler. 1789 Fransız ihtilalinden sonra ortaya çıkan fikri akımların etkisiyle günümüze kadar kurulan devletlerin temelinde milliyetçilik vardır. Bu devletler hayatiyetlerini devam ettirmek için milli kültürlerine bağlı kalmayı elzem görmüşlerdir. Bu durum bir çok Avrupa devleti için de aynıdır. Fakat bu durum diğer devletleri yok saymak, dünyaya kapılarını kapamak anlamına gelmez.

Farklı kültürler arası işbirliğinin evrensel ilkeler açısından geliştirilmesi ne kadar önemli ve yapılması en gerekli şey olarak görülüyor ise, temelde milli kültüre, dil ve dine sahip fakat bölgesel farklılıklar gösteren kültürler arasında işbirliğinin geliştirilmesi de o derece gereklidir. Kimse bunu ırkçılıkla ya da faşizmle nitelendiremez.⁵²

Dünyada barışçıl olan milletlerin, kültürlerin başında Müslüman Türk Kültürü gelir. Savaşa gittiği halde önce barış teklifi yapan başka bir kültür daha göremezsiniz. Türklerde her millette olduğu gibi kendi milletini sever. Bu vatan ve millet sevgisi sadece Türklere has olmadığı gibi Türklere ırkçı, şovenist gibi sıfatların yakıştırılmasına da sebep olamaz.

Burada savunulan mesele milletimizi yüceltmek adına tarihi gerçekler üzerinde tahribat yapmak anlamında değildir. Millet olarak böyle bir tutuma ihtiyacımız yoktur. Ancak milli kültürümüzü yeni kuşaklara aktarmak, onlara milli kültürlerini sevdirmek, milli ve manevi değerlerine saygılı bireyler olarak yetiştirmek en tabii hakkımızdır. Anadolu coğrafi bir saha olarak ilk çağlardan itibaren medeniyetlerin kurulup yıkıldığı

⁵² Büşra Ersanlı Behar, “Tarih Öğretiminde Türk Dünyası”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 198.

bir bölgedir. Dolayısıyla kültürümüz içerisinde bu kültürlerin etkisini inkâr edemeyiz.⁵³ Ancak baskın kültür olarak Türk kültürünün varlığı da açık bir gerçektir. Türkiye gerek coğrafi konumu itibariyle, gerekse kültürel olarak İslâm dünyası ile Hıristiyan Avrupa arasında önemli görevler üstlenmiş bir ülkedir. Bu nedenle bir Türk genci bu iki kültürü de iyi bilen, yaşadığı ortama kolay adapte olacak donanıma sahip olarak yetiştirilmelidir ki Türkiye'nin yükselmesinde bunun payı büyüktür.

Türkiye bir doğu ülkesi, Türk milleti de doğulu bir millet olmasına rağmen Avrupa'nın bilim ve tekniğine talip bir ülkedir. Bu nedenle evrensel konularda duyarlı olmalı, gelişmeleri yakından takip etmelidir. Türk genci evrensel değerlere itibar eden, kültürlerin etkileşimini göz önünde tutarak tarih sentezleri oluşturabilmelidir.

Millilik konusuna bir Avrupalı tarihçinin yaklaşımı bizim bu konudaki görüşümüzün netleşmesine yardımcı olacaktır: "Tarih derslerinde vatanperverlik amacı hep ön planda tutulmasına rağmen, aynı hassasiyet Avrupa ya karşı olan sosyal vazifemiz üzerinde gösterilmemiştir. Bir Avrupa uygarlığı su götürmez bir gerçekliktir. Atlantik denizi ile Urallar arasında ki bütün memleketler de bu kültür açıkça görülmektedir. Tarih öğretmenleri öğrencilerin kendi memleketlerine bağlılıklarına amaç edinseler bile, Avrupa tarihini bir kültür birliği olarak öğretmek bir adet haline gelmemiştir. Oysa Avrupalılar bu kültür birliğine Avrupalıca bir sadakat borçludur."⁵⁴ Avrupa ortak kültüründen bahsedilen yukarıdaki alıntıdan Türk kültürü ya da Türk cumhuriyetleriyle tarih konusunda yapılacak çalışmalar hususunda çıkartılacak çok dersler vardır.

Son zamanlarda sıkça duyulan küreselleşme kavramı zannedildiği gibi dünya uluslarının ulusal kimliklerinden sıyrılıp büyük bir topluluk olmaları değildir. Durum dışarıya böyle yansıtılsa da, bunu kanıtlayacak somut deliller yoktur. Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası kuruluşlar bu durumun kanıtı olarak gösterilse de, aslında bu uluslar arası kurumlar güçlü üye ülkelerin milli çıkarlarını korumakta ve menfaatlerini artırmada bir araç olarak kullanılmaktadır. Küreselleşmenin asıl ölçütü ulusal devletlerin yerine kozmopolit bir etnik yapıya sahip, tek bayrak altında toplanmış barış içerisinde yaşayan milletlerin varlığıdır. Eğer devletler milli sınırlarını kaldırmıyorlarsa burada küreselleşme değil, çıkarları için küresel işbirliği vardır.

⁵³ Recep Yıldırım, "Tarih Ders Kitaplarında Anadolu Uygarlıkları", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 162

⁵⁴ E.H. Dance, **a.g.e.**, s. 8-9.

Bu durumda tarih ders kitaplarında milli değerlerden sıyrılıp, sadece evrensel değerlerden söz etmek kalkınmış devletlerin ekmeğine yağ sürmek olur. Çünkü maddi kültür unsurlarının manevi kültürel öğeler üzerindeki hegemonyası kalkınmamış ülke halklarını kendine çekecektir. Bu durum uzun vadede milletleri ortak değerlerde değil, emperyalistlerin değerlerinde birleştirecektir.

2.4.DİL KULLANIMI

İnsan, duygu ve düşüncelerini ifade etmede; bir haberi ya da bir bilgiyi karşısındaki dinleyici kitleye aktarmada kullandığı yegâne araç kendi milletinin ana dilidir. Çocuk en küçük sosyal çevre olan ailede dünyaya gözlerini açar. Bu çevrede kendi ana dilini öğrenir.

Çocuk başlangıçta kendini sonuca götüren sesleri taklit ederek dil öğrenimine başlar. Daha sonraki evrede çocuk kendine model seçer. Bu modeller genellikle çocuğun en yakını, en fazla beraber olduğu kişiler yani anne ve babasıdır. Anne - babanın sosyo-kültürel seviyeleri çocuğun, dil gelişiminde oldukça önemlidir. Çünkü çocuğun bilinçli olarak dil egzersizi yaptığı ilk dönemdir. Ebeveyn dili ne kadar düzgün kullanıyorsa ve kelime dağarcığı ne kadar zenginse çocuk o nispette ana dilini öğrenecektir. Aileden sonra bir üst eğitim kurumu olan okullara daha donanımlı gidecektir.

Ders kitaplarında kullanılan dil ve üslup içerik kadar önemlidir. Özellikle 12-15 yaş arası çocukların soyut kavramları yeni yeni anlamaya başlamaları, öznellik veya nesnellik kavramlarını henüz tam manası ile kavrayamamış bu hedef kitleye bilimsellikten uzak olmamak kaydıyla, sade bir dil, anlaşılır ve akıcı bir üslup kullanılmalıdır. Kuru, heyecansız, sade bilgi yükünden müteşekkil bir üslup kullanılmamalıdır.⁵⁵ Ayrıca ders kitaplarının hedef kitesinin yaş özelliklerine göre cümle uzunlukları iyi ayarlanmalıdır. Cümleler çok uzun olmamalı, devrik cümleler yerine mümkün olduğu kadar kurallı cümleler kullanılmalıdır. Bağlı ve iç içe girişik cümleler uzun ve anlam yükü ağır olduğundan öğrenciler anlamada zorluk çekebilmektedirler. Ders kitaplarında kullanılan dil, klasik tarih kitaplarının sadeleşmiş şeklindedir. Metin içinde geçen kavramların anlamlarını öğrencinin bildiğini var saymak

⁵⁵ Bayram Eyüp Ertürk, "Türkiye'de Orta Okul Birinci Sınıf Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi ", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 246.

doğru değildir. Bu kavramların anlamları ya parantez içerisinde ya da dip notlarla aynı sayfa içerisinde verilmelidir.

Dil konusunda karmaşaya yol açan bir başka unsur da kullanılan yabancı kelimelerdir. Anlamları bilinmeyen bu kelimeler ve kavramlar ezberciliği krklemetedir. Ders kitaplarında sıklıa kullandığımız “cumhuriyet” kavramının Türkçe karşılığı (cumhur = halk) oğu zaman ğretilmemektedir. Bu sebeple kavramlar hep var olmakta ancak ne ifade ettikleri bilinmemektedir.⁵⁶

1998 Sosyal Bilgiler ders müfredatına göre hazırlanmış Milli Eğitim Bakanlığı yayınladığı ders kitaplarında yukarıda sözünü ettiğimiz kavram kargaşası kendini bariz bir şekilde göstermektedir.

⁵⁶ L. Bilici, **a.g.m.** s. 366.

2.4.1. Dördüncü Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı

ÜNİTE 1: AİLE, OKUL VE TOPLUM HAYATI

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Aile	Anne, baba, çocuk, evlilik, sevgi	-	Anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumsal kurum (s.9)
Akraba	Amca, dayı, teyze, hala, kan bağı, soy, ziyaret	-	Aralarında kan bağı olan bireyler (s.11)
Gelenek	Örf, adet, yaşam tarzı, kültür, anane	+	Kuşaktan kuşağa iletilen kalıntılar
Görenek	Kültür, yaşam tarzı, örf, adet	+	Bireyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı
Vakıf	Yardım, para, sosyal düzen	-	Yoksullara para ve eşya yardımı yapar (s.18)
Bütçe	Para, devlet, hazine, maliye, tasarruf	+	Gelir ve giderleri gösteren ayrıntılı çizelge
Töre	Gelenek, kanun, kan davası	+	Bir toplumdaki ahlaki davranış biçimleri
Laboratuvar	Deney, gözlem, inceleme, fen bilgisi	-	Bunun için modern binalara, ders araçlarına laboratuvarlara, sosyal tesislere gereksinim vardır (s.28)
Köy	Kırsal yerleşme, tarım, hayvancılık	-	Ülkemizdeki en küçük yerleşim birimi (s.47)
Kent	Apartman, trafik, kalabalık	-	Bu isim ortak sınırları bulunan mahalle, köy, kent ve ülkeler içinde kullanılır. (s.31)
Kanun	Yasa, devlet, ceza, düzen, polis	-	Bunlar anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik dediğimiz yazılı metinlerde gösterilir (s.36)
Mâlul	Gazi, savaş	-	Ancak bu gibi yerlerde harp malullerinde hasta, yaşlı ve engelli hanımlara öncelik tanınmalıdır (s.36)
İnkılâp	Gelişme, yenilik, devrim, Atatürk	-	Gerçekleştirdiği inkılâplarla onun toplumda saygın bir birey olmasını sağlamıştır (s.38)
Sosyal	Toplum, kültür, toplumsal	+	Toplumla ilgili toplumsal

ÜNİTE 2: YAKIN ÇEVREMİZ

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Çevre	Kirlilik, yaşanılan yer, mekân	-	Çevre, insan veya başka bir canlının hayatı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü ortamdır (s.43)
İlçe	Kaza, kaymakam, yerleşme, belediye	-	Adresimizi belirten yaşadığımız yerin posta kod numarası ile bağlı olduğu ilçe ve ilin adı da yazarız (s.48)
Pusula	Yönler, mıknatıs, saat	-	Yönümüzü en kolay şekilde bulmamızı sağlayan araçtır (s.50)
Kutup Yıldızı	Gece, yön, küçük ayı, kuzey	-	Hep kuzey doğrultuda olan yıldız (s.51)
Kroki	Kabataslak, ana hatlar, çizim	-	Ana hatlarıyla ölçmeden kaba taslak yapılan çizimlere denilir (s.52)
Ölçek	Derece, gösterge, lejant	-	Gerçek ölçülerin kaç defa küçüldüğünü gösteren küçültme oranına denir. (s.53)
Kesir	Pay, payda, ölçek, matematik	-	Bu ölçekte küçültme oranı bir kesir ile ifade edilir.
Plan	Çizim, ölçek, kuş bakışı	-	Herhangi bir yerin kuş bakışı görüntüsünün belli oranda küçültülerek bir düzlem üzerinde çizilmiş şeklidir (s.56)
Manyetik	Etki, mıknatıs, kuvvet	-	Dünyanın manyetik etkisi alanında kalarak (s.58)

ÜNİTE 3: İLİMİZ VE BÖLGEMİZİ TANIYALIM

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Harita	Coğrafya, yeryüzü, lejant, ölçek, atlas, küre, kuşbakışı	-	Yeryüzünün tamamı veya bir bölümünün kuş bakışı belli bir ölçeğe göre küçültülerek çizilmiş şekli (s.60)
Atlas	Harita, coğrafya, ülke, kıta	-	Duvar haritaları, atlas haritaları bunlardandır (s.60)
Bitki Örtüsü	İklim, yağış, sıcaklık, bozkır, maki, kültür, orman	-	Bir bölgede yetişen bitkilerin tümü
İklim	Yağış, sıcaklık, ortalama değer, karasal, Akdeniz, Karadeniz	-	Hava durumunun uzun yıllar içinde gösterdiği ortalama değer (s.71)
Geçit	Tünel, dağ, ulaşım, Gülek, Belen	-	Dağlık yerlerin ulaşım imkân veren bölümleri (s.69)
Mera	Çayır, hayvancılık	+	Çayırılık, otlak
Ova	Düzlük, alüvyon, akarsu, Bafra, Çarşamba, Çukurova	-	Çevresine göre alçakta olan ve genellikle alüvyonlarla örtülü geniş düzlüklere denir (s.69)
Plato	Yüksek, derin, akarsu, Haymana, Cihanbeyli, Gaziantep	-	Çevresine göre yüksekte kalmış geniş düzlüklerdir (s.69)
Nüfus	İnsan gücü, sayım, göç, artış	-	Sınırları belli alanda yaşayan insan sayısına denir (s.78)
Çiftlik	Tarım, hayvancılık	+	Tarım yapılan hayvan yetiştirilen ve çalışanların oturması için elverişli bulunan geniş toprak parçası
Divan	Yerleşme, kırsal köy altı, Karadeniz	+	
Kom	Kırsal, yerleşme	+	Bir kimseye ait küçük yerleşim birimi
Mezra	Kırsal, yerleşme	+	En küçük yerleşme birimi
Alüvyon	Biriktirme, akarsu, ova	+	Akarsuların taşıyıp yığıldıkları balçık, kil gibi çok ince taneli şeylerin kum ve çakıl ile karışarak oluşan yığın
Gideğen	Göl, ayak, su, aktarma	+	Göllerin fazla sularını boşaltan akarsu, ayak

Travers	Tren yolu, ray, tahta	+	Üzerine rayların yerleştirildiği yere enine konulmuş demir veya ağaç parçalarının her biri
Ağıl	Barınak, kırsal yerleşme	-	Yurdumuzda köyden küçük mahalle, ağıl, divan, kom, mezra gibi köy altı yerleşmeleri de vardır (s.79)
Yerleşme	Köy, kent, kırsal, kentsel, göç, evler	-	İnsanlar yerleşmeye uygun alanlarda oturur ve yaşamlarını orada sürdürürler. (s.79)
Reçine	Ağaç, orman, ağaç sakızı	+	Bazı bitkilerde özellikle çamlarda oluşan katı veya yarı akışkan bir salgı maddesi
Selüloz	Kâğıt, ipek, patlayıcı madde, ağaç	+	Bitki hücre yapısının büyük bir bölümünü oluşturan kağıt, yapay, ipek, patlayıcı yapımında bulunan madde.
Stabilize Yol	Toprak, toz, kırsal, bozuk	+	Silindirle sıkıştırılmış toprak yol
İskele	Deniz, gemi, liman, kıyı, feribot	+	Deniz taşıtlarının yaklaştığı tahta veya betondan yapılmış denize doğru uzanan yer
Bilgisayar	Klavye, internet, program, monitör, elektronik	+	Çok sayıda aritmetiksel işlemden oluşan bir işi verilen programa göre yapan elektrikli araç
Teleks	Haberleşme, iletişim	-	İletişim alanında önceleri mektup, telgraf, telefon, radyo, televizyon, teleks gibi araçlar etkiliydi. (s.93)
Fuar	Sergi, ticaret, eğlence	+	Belli zamanlarda, belli yerlerde, ticari mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi
Panayır	Ticaret, Pazar, eğlence	+	Belirli zamanlarda kurulan ve sergi niteliğini taşıyan büyük Pazar
Zanaat	El emeği, ustalık, çırak, ahilik	+	Ustalık gerektiren iş.

ÜNİTE 4: TARİH İLK YURDUMUZ VE TARİHTE ANADOLU

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Tarih	Geçmiş, belge, olay, yer, zaman, savaş, kronoloji, yazı	-	İnsanların geçmiş zamanlardaki yaşayışlarını yer ve zaman göstererek belgelere dayanarak anlatan bilim dalı
Dönem	Devre, süre, ortaklık	+	Belli özellikleri olan zaman parçası, devre
Buluntu	Kalıntı, kazı, tarihi eser, müze	+	Kazılarda ortaya çıkarılan eski çağdan kalma eşya
Boy	Kavim, soy, orta, birlik	+	Ortak bir atadan geldiklerine inanılan topluluk
Balbal	Güç, prestij, mezar taşı, gök tanrı	+	Eski Türklerde mezar taşı
Esaret	Tutsaklık, esirlik, kölelik	+	Kölelik tutsaklık, esirlik
Propaganda	Parti, düşünce, konuşma, kandırmak	-	Böl ve yönet anlayışı içinde hükümdar ailesinden olanları birbirine düşürmek için propaganda yaptılar (s.121)
Hiyeroglif	Yazı, resim, Mısır, taş, alfabe	+	Eski Mısırlıların kullandığı bir resim ile bir kelimenin gösterdiği yazı, resim yazı
İmparatorluk	Osmanlı, vezir, padişah	+	Çeşitli milletleri egemenliği altına alan devlet türü
Kağan	Hükümdar, komutan, devlet	+	Hanların bağlı olduğu devlet başkanı hükümdar
Yabgu	Komutan, yönetici, devlet	+	Kağandan sonra gelen en üst düzey yönetici
Kurultay	Danışma, meclis, birlik, toplantı, yönetim	+	Eski Türklerde devlet sorunlarını konuşmak ve danışmak için kurulan meclis
Koloni	Sömürge, köle, coğrafi keşifler	+	Sömürge
Minyatür	Resim, tek boyut, sanat	+	Işık, gölge, duyum duygusunu yansıtmayan resim sanatı
Müze	Arkeoloji, Etnografya, Tarihi eser, buluntu, kalıntı	+	Sanat ve bilim eserlerinin saklandığı halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı

Totem	Kutsal, din, inanış, tabiat	+	İlkel toplumlarda kutsal sayılan herhangi bir tabii nesne
Papa	Hıristiyanlık, katolik, haçlı seferi-	-	Papanın aracılık yapması ve ricası ile barış yapıldı.
Egemen	Hür, halk, demokrasi, özgürlük, hürriyet	+	Yönetimin hiçbir kısıtlama ve denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan
Nevruz	Bahar bayramı, şenlik, Türk Dünyası	-	Bunlar içerisinde en yaygın olarak kutlanan ise Nevruz Bayramıydı (s.126)
Şaman	Eski Türkler, Din, Din adamı	-	Dini törenleri yöneten kişiye denilir (s.126)
Saban	Tarla, tarım, çift sürme, ilkel	-	Öküzünü kesene veya sabanını kırana ağır ceza veriliyordu (s.136)
Kabartma	Oyma, taş, resim, rölyef, tarihi eser	+	Bir biçimin veya süslemenin düz düzey üzerindeki çıkıntısı
Parşömen kağıdı	Yazı, saydam	-	Parşömen kağıdı bu dönemde Anadolu'da icat edildi ve üretildi
Hatun	Bayan, eş, unvan	+	Eskiden yüksek makamlardaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan
Uygarlık	Medeniyet, kültür, gelişme, çağdaş	+	Bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının, fikir sanat çalışmaları ile ilgili niteliklerin tümü
Teşkilat	Birim, kurum, kuruluş, ortak amaç	+	Ortak bir gaye etrafında bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu kuruluş

2.4.2. Beşinci Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı

ÜNİTE 1: VATAN VE MİLLET

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Vatan	Üzerinde yaşanan toprak, yurt, ülke, millet	-	Tanımlanmış (s.9) Bir milletin üzerinde yaşadığı toprak parçası
Bayrak (Türk Bayrağı)	Egemenlik, bağımsızlık	-	Cümle içinde (s.9). Her köşesinde milletimizin simgesi olan şanlı Türk bayrağı dalgalanır.
Millet	Aynı amaç etrafında ve ortak gelecek planlayan yurt, tarih, dil, kültür, ülke, vatan, toprak	-	Tanımlanmış (s.12). Belli bir toprak üzerinde yaşayan aynı dili konuşan, ortak tarihleri olan, duygu ve düşünceleri bir ve aynı ülkeye bağlı bulunan insanların oluşturduğu bir topluluktur.
Yurt	Vatan, ülke, millet, toprak	-	Tanımlanmış (s.16). Bir milletin üzerinde yaşadığı sınırları belli toprak parçası.
Kültür	Topluma ait olan örf ve adetler topluluğudur. İnanç, düşünce, gelenekler, yaşam, dil, toplum	-	Cümle içinde (s.16). Bizim millet olarak varlığımız sürdürmemizde kültür birliği önemli bir etkidir.
Ülke	Amaç, gelecek, özleyiş	-	Tanımlanmış (s.17). Bir toplumun gelecekte ulaşmak istediği yüce bir amaçtır.
Hoşgörü	Anlayış, saygı, sevgi	-	Hoşgörülü olmak toplum halinde yaşamamızın gereğidir. (s.20-21).
Tarih	Olay, ortak geçmiş, yer, zaman, millet	-	Cümle içinde (s.16). Türk milleti olarak bizim çok eski ve şerefli bir tarihimiz vardır.
Dil	Millet, anlaşmaz, hazine, söyleme, yazma	-	Tanımlanmış (s.15). Dil, insanların anlayış kaynaşmasını sağlayan bir öğedir.

ÜNİTE 2: CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK?

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Kurtuluş	Savunma, mücadele, milli direniş, hürriyet, bağımsızlık, egemenlik, esirlikten çıkma.	-	Cümle içinde (s.31). Uzun zamandan beri düşündüğü kurtuluş çarelerini artık uygulamaya koyabilirdi.
Genelge	Bildiri	+	Cümle içinde (s.33). Mustafa Kemal, Amasya Genelgesiyle Türk milletini işgal devletlerine karşı mücadeleye çağırdı.
Kongre	Görüşme, toplantı, Erzurum, Sivas kongreleri, Kurultay	+	Cümleler içinde (s. 33-35). Mustafa Kemal, kongrenin hazırlık çalışmalarını hızlandırdı.
Hükümet	Devlet, yürütme organı, ülke, millet, vatan	-	Osmanlı hükümeti bu kongrenin toplanmasını engellemek istedi. Cümle içinde (s.35)
İnkılâp	Yenilik, iyi, güzel, uygarlık, çağdaşlaşma	-	Cümle içinde (s.54). Türk milletinin bütün fertlerini Atatürk inkılâp ve ilkelerine bağlı vatandaşlar olarak yetiştirilmesini sağlar.
Savaş	Mücadele, özgürlük, bağımsızlık, zafer, güç	-	Cümle içinde (s.39). Kurtuluş savaşı, Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin adıdır.
Ateşkes	Anlaşma, saldırmazlık	-	Cümle içinde (s.41). Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra, Antep, Maraş ve Urfa, İngilizler tarafından işgal edildi.
Antlaşma	Barış	+	Cümle içinde (s.49). 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imza edildi.
Saltanat	Hükümdarlık, padişahlık, sultanlık	-	Saltanat, hükümdarlık (sultanlık, padişahlık) yönetimi demektir. (s.49)
Cumhuriyet	Yönetim, milli egemenlik	-	Tanımlanmış (s.50). Cumhuriyet, millet egemenliğine dayanan, yöneticilerin, halkın oyu ile belirli bir süre için seçildiği bir devlet şeklidir.

Halifelik	Din, başkan, İslam, devlet	-	Tanımlanmış (s.52). Halifelik siyasi anlamda devlet başkanlığıdır.
Hukuk (kuralları)	Yasa, tüzük, yönetmelik	+	Hukuk kuralları, yasa, tüzük ve yönetmelik gibi yazılı kurallardan oluşur. (s.52)
Anayasa	Yönetim, devlet, yasama, yürütme, yargı	-	Anayasa, bir devletin yönetim biçimini belirtir. (s.53)
Kültür	Dil, toplum, inanç, düşünce hayatı, gelenekler, adetler, örf	-	Tanımlanmış (s.58). Kültür en geniş anlamıyla, bir toplumun yaşam biçimidir.
Uygarlık	Bilim, teknik, sanat, toplum, kültürler, çağdaşlaşma	-	Tanımlanmış (s.58). Toplumların kültürlerinin katılımıyla oluşan geniş kültürler topluluğuna ise uygarlık denir.
Atatürkçülük	İlke, millet, akıl, bilim, sistem, düşünce, bağımsızlık, milli egemenlik, çağdaş uygarlık,	-	Tanımlanmış (s.64). Atatürkçülük, Atatürk ilkelerinden oluşan bir düşünce sistemidir.
Cumhuriyet	Demokrasi, yönetim, devlet, millet, Anayasa	-	Cümleler içinde (s. 68-69). Anayasamızın birinci maddesi, devletin şeklini belirtir. Buna göre "Türkiye Devleti bir cumhuriyettir"
Milliyetçilik	Milli birlik, millet, vicdan, duygu, insan, vatan	-	Tanımlanmış (s.69). Milliyetçilik; milleti sevmek, milleti yüceltmek amacını benimsemek ve o yolda yürümektir.
Halkçılık	Halk (millet), vatan, devlet, eşitlik, demokrasi, hak, adalet	-	Cümleler içinde (s.69-70). Halkçılık ilkesine göre, milli egemenliğin dayanağı halktır.
Laiklik	Milli egemenlik, devlet, din, yönetim, siyaset, vicdan, hürriyet, inanç	+	Tanımlanmış (s.71). Laiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devlet yönetiminde ve siyasette din kurallarına yer verilmesi, millet egemenliğinin esas alınması demektir.
İnkılâpçılık	Yenileşme, çağdaşlaşma, uygarlık	-	Cümle içinde (s.72). Türk milletinin gelişmesini ve güçlenmesini sağlayan bütün yenilikler Atatürk'ün inkılâpçılık anlayışının bir sonucudur.

ÜNİTE 3: GÜZEL YURDUMUZ TÜRKİYE

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
İklim	Türkiye, yağış, sıcaklık, insan, bitki örtüsü	-	Cümleler içinde yer almıştır. Akdeniz, Karadeniz iklimi gibi. (s.97-98)
Ova	Düzlük, tarım, delta, alüvyon, yeryüzü	-	Tanımlanmış (s.94). Akarsuların yüzeyden aktığı, genellikle alüvyonla, örtülü ve çevresine göre alçakta olan geniş düzlüklere ova denir.
Plato	Yeryüzü, akarsu	-	Tanımlanmış (s.93). Plato, akarsular tarafından derince yarılmış geniş düzlüklere denir.
Yayla	İnsan, hayvan, yaz ayı	-	Tanımlanmış (s.94). Bir yeryüzü şekli olmayan yayla ise, insanların yaz aylarında hayvanlarını otlatmak amacıyla veya serinlemek amacıyla geçici olarak yerleştikleri alanlardır.
Bitki örtüsü	İklim, maki, bozkır, orman, bitki	-	Cümle içinde (s.99). İklimle bağlı olarak yurdumuzun kıyı ve iç kesimlerinde farklı bitki örtüsü oluşmuştur.
Kapalı Havza	Su, deniz, göl, akarsu	-	Tanımlanmış (s.103). Sularını denize ulaştıramayan bu tür alanlara kapalı havza denir.
Baraj	Akarsu, set, elektrik	-	Tanımlanmış (s.105). Barajı bir akarsu yatağında akıntıyı keserek geride suyu biriktirmeye yarayan beton, taş ve topraktan yapılmış setler.
Göl	Kara, durgun su, turizm, ulaşım, balık.	-	Tanımlanmış (s.106). Karalar üzerinde bulunan çukurlarda biriken durgun sulara göl denir.
Toprak	Canlı, yaşam, vatan, ülke, millet, yurt, bitki örtüsü, iklim, yeryüzü	-	Tanımlanmış (s.115). Toprak, canlıların besin kaynağın oluşturan yeryüzü örtüsüdür.
Deprem	Sarsıntı, yer yuvarlağı, sismograf, insan, ölüm	-	Tanımlanmış (s.119). Zaman zaman yeryüzünde kendini belli eden kısa süreli bu sarsıntılara deprem denir.

Erozyon	Toprak, su, rüzgar, bitki örtüsü	-	Tanımlanmış (s.120). Erozyon, toprağın tarım yapılan üst tabakasının, su veya rüzgar etkisiyle aşınıp taşınmasıdır.
Su baskını	Sel, dere, çay, ırmak	-	Cümle içinde (s.123). Yatağına sığmayan sel suları, çevre araziye taşarsa su baskınlarını oluşturur.
Heyelan	Yer göçmesi, toprak, eğim, deprem, tabaka	-	Toprağın, taş parçalarının tabakaların birdenbire kayarak yer değiştirmesi olayıdır (s.124)
Çığ	Yükseklik, kar kütlesi, eğim	-	Tanımlanmış (s.125). Çığ dağın çok yüksek bir yerinden kopup yuvarlanan yuvarlandıkça da büyüyen kar kütlesidir.
Yangın	Felaket, dikkatsizlik, itfaiye, orman, ateş, yaz mevsimi, su, ev, teknoloji	-	Tanımlanmış (s.126). Yangın, bir ormanın bir evin veya daha başka bir ortamın tutuşarak yanması demektir.

ÜNİTE 4: İSLAMİYET'İN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Halife	Yönetim, devlet	+	Tanımlanmış (s.135). Hz. Muhammed'in ölümünden sonra onun kurduğu devleti yönetenlere "halife" adı verilir.
Hicret	Göç	-	Tanımlanmış (s.134). Hz. Muhammed, Mekke'den Medine'ye göç etti. Burada İslam topluluğunun din ve devlet başkanı oldu. Bu göç olayına İslam tarihinde "hicret" adı verilir.
Mevali	Emeviler	-	Tanımlanmış (s.138). Emeviler zamanında, Arap olmayan Müslümanlara "mevali" denilir ve onlar hor görülürdü.

2.4.3. Altıncı Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı

ÜNİTE 1: DEMOKRATİK HAYAT

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Akraba evliliği	Akraba evliliğinin sakıncaları Kalıtım	-	Akraba evlilikleri çocukların sağlığını olumsuz yönde etkileyen faktörlerdendir. (s.32)
Anayasa	Devlet Egemenlik Hukuk Devleti İnkılâp Kanun Milliyetçilik Yargı Yasama Yürütme	-	Anayasa devletin temel kanunudur. Anayasa bütün kanunların üstündedir. Kanunlar anayasaya aykırı olamaz. (s.22)
Bağımlılık	AIDS Alışkanlık Gençliğin korunması Gençlik Kendini kanıtlama	-	Bağımlılık; keyif verici ve uyuşturucu gibi maddelerin kendilerine zarar vermesine rağmen sürekli kullanılmasıdır. (s.30)
Çocuk Hakları	Aile Kanun Sos. Hiz. ve Çocuk Esirgeme Kurumu Temel Yaşam Hakkı Zararlı Yayın	-	Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de çocuk hakları güvence altına alınmıştır. (s.29)
Demokrasi	Basın Demokrasinin korunması Demokratik eğitim Hürriyet ve Eşitlik İktidar Kamuoyu Milli Egemenlik Muhalefet Sivil Toplum Örgütü Siyasi Parti	-	Demokrasi halkın egemenliğine dayanan yönetim şeklidir. Demokraside hâkimiyetin asıl sahibi halktır. (s.10)

Devlet	Anayasa Cumhuriyet Halk Oylaması Hürriyet Kanun Vatan ve Millet Vatandaş Vergi Yargı Yasama Yürütme	–	Devlet; toprağı olan, üzerinde yaşayan insanları ve egemenliğı bulunan bir kuvvet demektir. (s.20)
Kamuoyu	Basın-Yayın Halk Okul-Aile Birliğı Sendika Sivil Toplum Toplum	–	Kamuoyu; toplumu ilgilendiren herhangi bir sorun üzerinde halkın benimsediğı genel düşünce, ortak kanaattir. (s. 13)
Meslek	Meslek Seçimi Nitelikli Eleman Özgürlük Yetenek	–	Meslek; bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iştir. (s.18)
Siyasi Parti	Çok Partili Hayat Demokrasi Fırka Hükümet İktidar Partisi Laik Millet Meclisi Muhalefet Partisi Serbest Seçim	–	Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. (s.12)
Vatandaş	Askerlik Devlet Düşünce Hürriyeti Seçme-Seçilme Vatan Vatandaşlık Hakkı Vergi Vermek Toplum Yükümlülük	–	Aynı vatan toprakları üzerinde yaşayan, aynı devlete vatandaşlık bağı ile bağı olan her bireye vatandaş denir. (s.23)
Yardımlaşma	Dayanışma Doku - Organ Organ nakli Yardımlaşmanın önemi	–	Yardımlaşma; kendi gücümüzü ve olanaklarımızı başkalarının iyiliğı için kullanmaktır. (s. 28)

ÜNİTE 2: COĞRAFYA VE DÜNYAMIZ

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Coğrafya	Atmosfer Bitki Örtüsü Coğrafi Bölge Coğrafi Konum Dünya İklim İklim Bölgesi İklim Elemanları Yeryüzü Şekilleri	-	“Coğrafya; yeryüzüne bağlı çeşitli olayları tanıtan, bu olayların oluş, dağılışı ve sonuçlarını ortaya koyan, bunların insanlarla olan karşılıklı etkileşimini açıklayan bir bilimdir. (s.36)
Doğal Denge	Açlık Bulaşıcı Hastalık Doğal Kaynak İsraf İşsizlik Nüfus Nükleer Silah Savaş UNİCEF	-	Doğal ortamda, canlılarla cansızlar arasındaki sürekli ilişkiye doğal denge denir. (s.47)
Dünya	Dönence Eksen Ekvator Evren Geoit Gezegen Güneş sistemi Günlük Hareket Kıta Konum Kutup Meridyen Okyanus Paralel Yarım Küre	-	Gezegenlerin bazıları dünyadan küçük bazıları da büyüktür. (s.38)
Hastalık	Aşı Bulaşıcı Hastalık Hepatit B Kolera Mikrop Tedavi Tifo	-	Sık görülen ve birçok kişinin ölümüne veya sakat kalmasına yol açan hastalıkların toplu açısından ayrı bir önemi vardır. Böyle hastalıklara bulaşıcı hastalıklar denir. (s.53)
Konum	Enlem-Boylam Matematik Konum Meridyen Özel Konum	-	Dünya üzerinde bir yerin belirlenmesi o yerin coğrafi konumunu ortaya koyar. (s.44)

	Paralel Yerel Saat		
Teknoloji	Hızlı Taşıma İletişim Keşif Nükleer Enerji Organ Nakli Bilim Silahsızlanma Ulaşım Teknolojisi Uzay	-	20. yy. çeşitli alanlarda sağlanan gelişmeler ulaşım alanındaki teknolojilerde de görülmüştür. (s.60)
Ulaşım	Demir Yolu Deniz Yolu Hava Yolu Hızlı Taşıma İç Hat Ağı Metro Motorlu Taşıt Ulaşım Araçları	-	Büyük yerleşim birimlerini birbirine bağlayan oto yollarda hızlı ve hareketli bir ulaşım sistemi kurulmuştur. (s.60)
Uzay	Gezegen Gök Cismi İletişim Teleskop Türksat Uydu Uzay Çağı Uzayın Keşfi	-	Uzay, sonsuz boşluk olarak tanımlanır. (s.58)

ÜNİTE 3: TÜRKİYE TARİHİ

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Beylik	Bey Sınır Boyu Türk Beylikleri Türkleşme Uç	-	Türkmen beyleri, Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kaybolmaması için buldukları yerlerde birer beylik kurdular. (s.78)
Haçlı	Haçlı Seferi Hıristiyan Katolik Kilise Papa	-	Hıristiyanların birleşerek kutsal yerleri Müslümanlardan kurtarmak amacıyla yaptıkları seferlere Haçlı Seferleri denir. (s.75)
Kültür	Devlet Yönetimi Din Edebiyat Gelişim Kervansaray Medrese Uygarlık	-	Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli'nin Türk düşünce ve edebiyat hayatında önemli yerleri vardır. Onların çabaları sonucu 13.yy Anadolu'su bir kültür ve hoşgörü ülkesine dönüşmüştür. (s.83)
Mîrî arazi	Has İkta Mülk Arazi Toprak Yönetimi Vakıf	-	Anadolu Selçuklularında topraklar, devlet malı olarak kabul edilir ve miri arazi olarak adlandırılır. (s.82)
Savaş	Antlaşma Barış Elçi Esir Fetih Kuşatma	-	Türk ordusu ile Bizans ordusu Miryokefelon denilen yerde savaştı. (s.74)
Yönetim	Atabey Devlet Divan Eyalet Hükümdar Subaşı Sultan	-	Ülke yönetim bakımından bölümlere ayrılmıştır. Eyalet adı verilen bu bölümleri hükümdar ailesinden olan melikler ve valiler yönetirdi. (s.81)
Yurt	Akıncı Fetih İlk Türk Devletleri Malazgirt Muharebesi Oğuzlar Savaş Türk Akınları	-	Anadolu'yu yurt edinmek için gelen ilk Türkler Oğuzlardır. (s.67)

ÜNİTE 4: MOĞOLLAR VE DİĞER TÜRK DEVLETLERİ

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Devlet yönetimi	Cengiz Han Yasaları Emir Han Kurultay Noyan Kölelik	-	Moğollar devlet yönetiminde Uygur Türklerine yer verdiler. (s.96)
Dini inanış	Budizm Kam Şamanizm Taç Mahal Totem	-	Moğollarda birden çok din ve inanış olduğu bilinmektedir. (s.97)
Han	Emir Han Ailesi Hükümdar Komutan Padişah Yönetim	-	Timur bir hükümdarda bulunması gereken bütün yetkilere sahipti ancak han soyundan olmadığı için han değil emir unvanını kullanıyordu. (s.96)
Kültür	Bilim Devlet Yönetimi Dil Dini Yaşam Edebiyat Sanat Sosyal Hayat Uygur Alfabeti	-	Moğolların üzerinde Türk kültürünün etkisi fazladır. (s.96)
Sosyal yapı	Göçebelik Ticaret Yerleşik Hayat	-	Moğollarda sosyal yapı dört gruptan oluşuyordu. Bunlar; han ailesi ile noyanlar, askerler, halk ve köleler olarak sınıflandırılır. (s.97)

ÜNİTE 5: TÜRKİYEMİZ

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Enerji	Baraj Doğal Gaz Elektrik Enerji Kaynağı Maden Rafineri Sanayi	–	Madenlerimizin bir kısmı enerji kaynağı olarak değerlendirilir. (s.129)
Folklor	Destan Gelenek Halk Oyunu Masal Milli Kıyafet Oyun Türkü Yöresel	–	Folklor, bir ülkede yaşayan halkın geleneklerini, törenlerini, türkülerini, oyunlarını, masal ve destanlarını inceler. (s.243)
Hayvancılık	Ahır Arıcılık Büyükbaş Hayvan Koza Küçükbaş Hayvan Kümes Hayvanları Mera	–	Hayvancılık tarımın önemli bir koludur. (s.123)
İletişim	Kitle Eğitimi PTT Teknoloji Uydu	–	Teknolojinin gelişmesi sayesinde bu gün yurdumuzda iletişim, modern araç gereçlerle yapılmaktadır. (s.137)
Kent	Büyük Kent Çevre Kirliliği Konut Yetersizliği Küçük Kent Metropol Orta Kent Sanayi Ticaret Turizm Ulaşım	–	Bir yandan mevcut kentlerimiz büyürken bir yandan da yeni kentler ortaya çıkmıştır. (s.116)
Köy	Dağınık Köy Hayvancılık Köy altı Yerleşmesi Tarım Toplu Köy	–	Köy Kanununa göre nüfusu 2000den az olan yerleşme birimlerine köy denir. (s.111)

Nüfus	Aile Planlaması Doğum Nüfus Artışı Nüfus Dağılışı Nüfus Kaybı Nüfus Sayımı Nüfus Yoğunluğu	-	Yurdumuzun nüfusunu belirlemek amacıyla belirli aralıklarla nüfus sayımları yapılmaktadır. (s.103)
Orman	Ağaç Bitki Örtüsü Erozyon Kereste Odun Yangın	-	Orman, türlü büyüklükte ve çeşitli özellikte ağaçların bir arada bulunduğu bitki örtüsüdür.(s.121)
Sanat	Beceri El Sanatları Folklor Güzel Sanatlar Oyun Sahne Sanatkâr Tiyatro	-	Sanat insanlar arasında güzel duyguları paylaştıran, insanları birleştiren önemli bir etkidir. (s.142)
Sanayi	Besin Sanayi Dokuma Sanayi Fabrika Ham Madde Rafineri Sanayi Ürünü	-	Yurdumuzda büyüklü küçüklü pek çok sanayi kolu vardır. (s.131)
Tarım	Çiftçi Erozyon GAP Gübreleme İklim Sanayi Bitkisi Seracılık Sulama Tahıl Tarım Ürünü	-	Tarım alanlarımızın büyük bölümü tarla ve bahçe tarımına ayrılmıştır. (s.119)
Yerleşme	Ağıl Bağ evi Divan Göç Kasaba Kent Kırsal Yerleşme Kom Köy	-	Yerleşme; insanların oturduğu ve çeşitli şekillerde yararlandığı alandır. (s.111)

ÜNİTE 6: OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞU

Temel Kavramlar	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Alıp Almadığı	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Beylik	Kayı Boyu Osmanlı Beyliği Sınır Boyu Uç	-	Anadolu Selçuklu Devleti zayıfladıktan sonra uç beyliklerinin birçoğu bağımsızlıklarını ilan etmiştir. (s.153)
Fetih	İşgal Kuşatma Savaş	+	Bu fetihler Bizanslıları telaşlandırdı. Bizans İmparatorluğu fetihleri durdurmak için Anadolu'ya geçti. (s.154)
Fetret	Ankara Savaşı Fetret Devri Taht Kavgası	+	1-Padişahsız geçen süre. 2-Hükümet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süre.
Tekfur	Bizans İmparator İmparatorluk Taht Kavgası	+	Bizans'ın Anadolu ve Balkanlar'daki vali(tekfur)ve komutanları imparatoru pek dinlemiyordu. (s.152)

2.4.4. Yedinci Sınıf Ders Kitaplarında Kavram Dağılımı

ÜNİTE 1: TÜRKİYE'NİN COĞRAFİ BÖLGELERİ

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Genelge	Tamim, Bildiri Kongre, İlan	-	Amasya Genelgesi adıyla anılan bu genelge, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yer alan çok önemli bir belgedir (s.16)
Karstik	Eriyik, Sarkıt Dikit, Obruk	+	İç kesimlerdeki ovalar daha çok karstik yapıdadır
Taarruz	Hücum, Saldırı Savaş, Ölüm	-	Düşmanı tamamen yurttan atmak için 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz (s.30)
Muharebe	Savaş, Barış, Çarpışma, Mütareke	-	Meydan Muharebesi, Anadolu'nun Türk yurdu olmasında Malazgirt Zaferi ile başlayan mücadelenin son halkasını oluşturur (s.30)
Gazi	Savaş, Şehit, Atatürk	+	Bu başarısından dolayı Meclis, Atatürk'e gazilik unvanı verdi (s.30)
Jeopolitik	Mevki, Stratejik	-	Ayrıca Jeopolitik önemini bir kat daha artırmaktadır (s.47)
Şehzade	Lala, Atabey, Veraset	-	Burada sanayinin her kolu gelişmiştir (otomotiv vb.)
Otomotiv	Sanayi, Ticaret	+	Burada sanayinin her kolu gelişmiştir (otomotiv vb.)

ÜNİTE 2: İSTANBUL'UN FETHİ VE SONRASI

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Fetih	Fatih, Cihat, Sefer, Kale	+	Fatih, İstanbul'un fethinden sonra devletin sınırlarını genişletmeye devam etti (s.60)
Hisar	Kale, Sur, Burç, Bayrak	-	Anadolu Hisarının (Güzelce hisarın) karşısına Rumeli Hisarını (Boğazkesen hisarı) yaptırdı (s.56)
Mezhep	Din, Hanefi, Katolik, Şafi	-	İmparatorluk mezhep kavgaları ve iç karışıklıklar içinde bulunuyordu (s.56)
Kuşatma	Muhasara, Abluka, Kale, Savaş	-	Böylece İstanbul, denizden de kuşatılmış oldu (s.57)
Sur	Kale, Savaş, Burç, Hisar	-	Topların surlarda açtığı deliklerden Türk askerleri şehre girdi (s.57)
Keşif	Toprak, Köle, Kıta	-	Bu durum, coğrafi keşiflerin başlamasında etkili oldu (s.60)
Eyalet	Vali, İl, Subaşı, Beylerbeyi	+	Daha sonra ise Macaristan Osmanlı ülkesine katıldı. Beylerbeylik haline getirildi (s.63)
Ticaret	Tüccar, Vergi, İhraç, İthal	-	Fransa ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı (1535). (s.63)

ÜNİTE 3: AVRUPA'DA YENİLİKLER

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Şato	Derebeyi, Ortaçağ, Köle, Avrupa	-	Krallar, savaşta top kullanarak derebeylerin bütün şatolarını ele geçirdiler (s.78)
İhtilal	Kargaşa, 12 Eylül, İsyen, Savaş	-	ABD'nin kurulmasında ve Fransız ihtilalinin başlamasında etkili olmuştur (s.86)
İnkılâp	Yenilik, İhtiyaç, Değişme, İsyen	-	Sanayi İnkılâbı 18.yüzyılda ilk olarak İngiltere'de başladı (s.86)
Sömürge	Soykırım, Köle, Müstemleke	-	Avrupalılar keşfettikleri ülkeleri ele geçirerek sömürge imparatorlukları kurdular (s.81)
Rönesans	Yeniden doğuş, İtalya, Yenileşme	-	Rönesans önce İtalya'da başlamıştır (s.83)
Reform	Almanya, Mezhep, Yenilik, Marten Luther	-	Reformun sonucunda Avrupa'da mezhep birliği bozuldu (s.84)
İcat	Buluş, Barut, Pusula, Yenilik, Teknoloji	-	Bu gelişmelerde, matbaacının kadının, kâğıdın bol ve ucuz elde edilmesi ile çok sayıda kitap basılmasının büyük etkisi vardır (s.12)

ÜNİTE 4: 17 ve 18. Y.Y. OSMANLI DEVLETİ

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Şah	Şehzade, Kral, Taht, İran	-	İran hükümdarı Şah Abbas 1603 yılında saldırıya geçerek Tebriz ve Erivan'ı ele geçirdi (s.91)
Antlaşma	Sözleşme, Barış, Mütareke, Sınır	+	Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zitvatorok Antlaşması imzalandı (1606). (s.93)
İsyan	Asi, Kargaşa, Ölüm, Menemen	-	Lale Devri, Patrona Halil isyanı ile sona erdi (s.107)
Egemenlik	Bağımsızlık, Sınır, Bayrak, Devlet	-	Bunun için Baltık denizine ve Karadeniz'e egemen olmak istedi (s.101)
Kapitülasyon	İmtiyaz, Ayrıcalık, Ekonomi, Vergi	+	Bu yardımların karşılığı olarak da daha önce kendilerine verilmiş olan kapitülasyonlar yeniden düzenlendi (s.103)
Islahat	Yenilik, Düzenleme, İyileştirme, Ferman	+	17.yüzyılda yapılan ıslahat hareketlerinden istenen sonuç alınamadı (s.100)
Sınır	Hudut, Komşu, Düşman, Antlaşma	-	Bugünkü Türkiye-İran sınırı, büyük ölçüde bu antlaşmayla çizilmiştir (s.92)
İstihkâm	Yerleştirme, Düzen, Yenilik	-	

ÜNİTE 5: 19. ve 20. Y.Y. OSMANLI DEVLETİ

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Bildiri	İlan, Yayınlama, Duyuru, Haber	-	Fransız İhtilali sırasında yayınlanan İnsan Hakları Bildirisi (s.114)
Rejim	Yönetim şekli	-	Yeni bir devlet rejimi ortaya çıktı (s.114)
Meşrutiyet	Devlet, Parlamento, Yetki, Demokrasi	+	Meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıkarıldı (1876) (s.123)
Ferman	Padişah, Divan, Kanun, Nişancı, Emir, Buyruk	+	Padişah, yayınladığı bu fermana ve hazırlanacak kanunlara saygı göstereceğine yemin etti (s.122)
İttifak	Antlaşma, Birliktelik, Uyuşma, Avrupa	+	İttifak devletlerinden Almanya ise Osmanlı Devletinin kendi tarafından savaşa girmesini istiyordu (s.128)
İtilaf	Anlaşma, Uyuşma, İttifak, Savaş, Sınır, Barış	+	Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayıp Birinci Dünya Savaşından çekildi (s.31)
Cephe	Savaş, Ölüm, Düşman, Asker, Süngü, Silah	-	Kafkas Cephesinde Osmanlı Devleti, Ruslarla savaştı (s.128)

ÜNİTE 6: OSMANLI KÜLTÜR ve UYGARLIĞI

Temel Kavram	Çağrıştırdığı Kavramlar	Sözlükte Yer Verilip Verilmediği	Açıklamalar (Ders kitabında nasıl tanımlanmış)
Ulufe	Bahşiş, Padişah, Para, Yeniçeri	+	Yeniçeriler üç ayda bir ulufe denilen bir maaş alırlardı (s.142)
Nişancı	Ferman, Antlaşma, Padişah, Divan	-	Nişancı, kanunları iyi bilir, gerektiği zaman divanda açıklamalarda bulunurdu (s.137)
Defterdar	Maliye, Ekonomi, Para, Hazine	-	Defterdar, devletin mali işlerine bakar, gelir ve giderleri hesaplayarak bütçeyi hazırlardı (s.137)
Taşra	Köy, kasaba, Mezra, Tarım	-	Taşra yönetimi (s.138)
Reaya	Halk, Millet, Vatandaş, Toplum	-	Ticaret ve tarımla uğraşan Müslüman ve Müslüman olmayan reaya denirdi (s.145)
Tımar	Vergi, Asker, Sipahi, Toprak, Eyalet, Ordu	-	Bu askerleri has, zeamet ve tımar sahipleri besledikleri için devlete ekonomik yönden yük olmazlardı (s.142)
Haraç	Vergi, Ekonomi, Gayri Müslim, Cizye, Para	-	Gelir kaynaklarının başlıcaları, Müslüman halktan alınan öşür ve Müslüman olmayan halktan alınan haraç ve cizye vergileriydi (s.141)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. BİR EĞİTİM PROGRAMI NASIL OLMALIDIR?

Pek çok düşünürün eğitimde insanı esas almayı öngören görüşlerine rağmen, dünyada ve ülkemizde bilgiyi değişmez kabul eden, bilgiyi aktarmayı temel alan, öğretmen ve program ağırlıklı yaklaşımlar 1998 Sosyal Bilgiler programında da kendini göstermektedir.⁵⁷

Eldeki bilginin her zaman için tek ve vazgeçilmez doğrular olduğunun kabullenilmesi öğrenmeyi değil öğretmeyi ön plana çıkarmıştır. Bilimsel bilginin her şeyi açıklama gücüne inanıldığı için bu bilgi üzerinde öğrencinin fazlaca yapabileceği bir şey yoktur. Öğrenciden hazır bilgi alması beklendiği için, eğitim programları öğretme ağırlıklı olarak düzenlenmiştir.⁵⁸ 1998 Sosyal Bilgiler programı öğretmen ve program merkezli olduğu için, öğrenci hiçbir sorumluluk üstlenmemektedir. Sorumluluk öğretmene, okula, devlete yüklenmektedir. Hâlbuki öğrencinin geleceğin yetişkini olabilmesi için kendi hayatı hakkında sorumluluk alması ve geleceğe yönelik kararlar verebilecek olgunluğa ve yeterliliğe ulaşabilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu da öğrenciye yaşına uygun sorumluluklar yüklemektir.

Geliştirilmesi düşünülen Sosyal Bilgiler Programında toplumsal hareketler göz ardı edilmemelidir. Yirminci yüzyılın özellikle son çeyreğinde dünyamızdaki kimi toplumsal ve siyasal hareketler toplumların gündemini önemli ölçüde etkilemiştir. Barış, çevre, sağlık ve hayvanları koruma hareketleri; insan hakları, özgürlük ve ırk ayrımcılığına karşı hareketler, belirli gün ve haftalarla geçirilemeyecek kadar önemlidir. Bunlar ders programlarında yer verilmesi gereken önemli sosyal konulardır. Bu hareketlerin kamu yararına çalışan hareketler olduğu vurgulanmalıdır.

Öğrenciyi eğitim-öğretim faaliyetlerinde aktif kılan, öğrencinin kendi öğrenmelerinden sorumlu olduğu, öğreneceği konuları bizzat araştırarak, gözlemleyerek, yorumlayarak ve uygulayarak kazandığı bir eğitim – öğretim programının hazırlanması son derece gereklidir. Böyle bir eğitim programı çocuğun

⁵⁷ Ayla Oktay, “21. Yüzyılda Yeni Eğilimler ve Eğitim”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi**, İstanbul 2001, s. 29.

⁵⁸ Yüksel Özden, **Eğitimde Dönüşüm, Eğitimde Yeni Değerler**, Ankara 2000, s. 92.

ufkunu açacak, eğitim – öğretimi dersliğin dışına taşıracak, konuların çok yönlü irdelenmesine imkân tanıyacaktır. Öğretim programlarında hedefler ve içerik birbirini tamamlar nitelikte olmalıdır.

Öğretim programları ve ders kitapları içeriği seçilirken şu ölçütler dikkate alınmalıdır:

- Kendi kendine yeterlilik
- Anlamlılık
- Geçerlilik
- İlgililik
- Yararlılık
- Öğrenebilirlik
- Ekonomiklik⁵⁹

3.2. TARİH KONULARINA MÜFREDATTA AYRILAN SÜRE

İlköğretim okulları Sosyal Bilgiler programında Sosyal Bilgiler dersi için öngörülen ders saati üç tür. Otuz altı hafta okullar açık olduğuna göre bir eğitim-öğretim yılında toplam 108 ders saatidir. Bu süre içerisinde coğrafya, vatandaşlık bilgisi gibi sosyal derslerin yanı sıra çeşitli dönemlere ait tarih dersleri de okutulmaktadır.

Tablo 1'e bakıldığında 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersine ayrılan toplam 108 ders saatlik sürenin 27 ders saati tarih konularına geri kalan 81 ders saatlik süre ise coğrafya, vatandaşlık bilgisi konularından oluşan üç ünite arasında paylaştırılmıştır. Yıllık ders süresi üniteler arasında eşit olarak paylaştırılmış olabilir. Ancak, tarih ilminin mahiyeti ve Türklerin anayurtlarından başlayarak Anadolu'ya kadar uzanan tarihi süreci kapsayan bu üniteye ayrılan 27 ders saatlik süre yetersizdir. Bu süre içerisinde konular ancak anlatım yöntemi kullanılarak sunulabilir.

Tablo 2'ye bakıldığında tarih konularını içeren iki ünite göze çarpmaktadır. 2. ve 4. üniteler tarih konularını içermektedir. Bu ünitelere ayrılan süre 60 ders saati olarak öngörülmüştür. Tablo 3'te altıncı sınıfta okutulmakta olan Sosyal Bilgiler dersi üniteleri yer almaktadır. Buna göre ders altı üniteye ayrılmış bunlardan 3, 4 ve 6. üniteler tarih konularını kapsamıştır. Bu ünitelere toplam 51 ders saati ayrılmıştır. Yedinci sınıflarda

⁵⁹ Necati Cemaloğlu, "Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi ", **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**, Ankara 2003, s. 8.

tarih konularına ağırlık verilmiş toplam 7 ünitenin 5'i tarih konularını içermektedir. Bu ünitelere de toplam 60 ders saati süre ayrılmıştır. Sonuç olarak tarih üniteleri ile diğer üniteler karşılaştırıldığında ders saatinin eşit olarak paylaştırıldığı (tarih ünitelerine 198, diğer ünitelere 234 ders saati) görülmektedir. Ancak, tarih ilminin mahiyetinden başlayıp günümüze kadar uzanan Türk-İslâm tarihine dört öğretim yılı içerisinde toplam 198 ders saati ayrılması yetersiz görülmektedir.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi 4. Sınıf Öğretim Programı Ünite Dağılımı.

ÜNİTELER	Amaç Sayısı	Davranış Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1. Aile, Okul ve Toplum Hayatı	35	127	27	25
2. Yakın Çevremiz	16	53	15	14
3. İlimiz ve Bölgemizi Tanıyalım	32	124	39	36
4. Tarih, İlk Yurdumuz ve Anadolu	18	64	27	25
TOPLAM	101	368	108	100

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Öğretim Programı Ünite Dağılımı.

ÜNİTELER	Amaç Sayısı	Davranış Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1. Vatan ve Millet	10	28	12	11
2. Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk	38	129	39	36
3. Güzel Yurdumuz Türkiye	36	124	36	33
4. İslâmiyet'in Doğuşu, yayılışı ve Türkler	12	39	21	20
TOPLAM	96	320	108	100

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı Ünite Dağılımı.

ÜNİTELER	Amaç Sayısı	Davranış Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1. Demokratik Hayat	32	103	18	17
2. Coğrafya ve Dünyamız	19	69	18	17
3. Türkiye Tarihi	12	45	18	17
4. Moğollar ve Diğer Türk Devletleri	6	28	12	11
5. Türkiye'miz	35	127	21	19
6. Osmanlı Devletinin Kuruluşu	14	40	21	19
TOPLAM	118	412	108	100

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Dersi 7. Sınıf Öğretim Programı Ünite Dağılımı.

ÜNİTELER	Amaç Sayısı	Davranış Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1. Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	29	142	24	22
2. İstanbul'un Fethi ve Sonrası	11	31	18	18
3. Avrupa da Yenilikler	8	37	9	8
4. 17. ve 18. Yüz Yıllarda Osmanlı Devleti	8	31	12	11
5. 19. ve 20. Yüz Yıllarda Osmanlı Devleti	11	40	12	11
6. Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	4	13	9	8
7. Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası	25	104	24	22
TOPLAM	96	398	108	100

3.3. TARİH KONULARIN KRONOLOJİK SIRASININ TARTIŞILMASI

Tarih, tarihi olayları incelerken yer ve zaman gösteren bir ilimdir. Olayların sebeplerini zamanın şartlarına göre değerlendirmek, haklı tarafın belirlenmesinde önemli bir kriterdir. Mesela Fatih Sultan Mehmet'in Halice gemileri karadan indirmesinin nedeni olan zincir günümüzde Haliç'in ağzına gerilse aynı işlevi görür mü?, ya da aynı tedbirlerin alınmasına sebep olur mu? Günümüzün imkânlarıyla böyle bir duruma ancak gülünür. Onun için tarihsel olayları açıklarken zaman kavramı belirtilmelidir. Ama bunun aksini savunanlar da vardır.

Tarih ders kitaplarının belki en ciddi pedagojik yanlışlığı kronolojik sıranın sıkı sıkıya takip edilmesidir. Bu durum başlı başına bir öğretim dayatmasıdır. Çünkü çocuk tarih ders kitaplarından, konulardan zevk alarak bu olay ve olguları kendi zihninde ve hayal dünyasında istediği bir yere koyamaz. Örnek olarak zaman şeridi üzerinde çağların sırasıyla ve tarihleriyle ezberlemeleri istenir. Böylece çocukların zamanı algılama doğallıkları berbat edilir. Hatta çağların başlamaları ve bitimleri bir süreç değil, bir anlık olay olarak algılanır.⁶⁰

Temel eğitim planlı bir eğitim faaliyeti olmak zorundadır. Öğretimde çocuğun zihinsel faaliyetlerine yardımcı olmak öğretim programlarının görevidir. Çocuk tamamen kendi başına bırakılırsa bu öğretim faaliyetlerinde bir fayda beklemekte boşunadır. Yanlış bilgileri, doğrudur diye öğrenmeyeceklerini garanti edemeyiz.

Tarihin tanımı yapılırken onu günümüze kadar devam eden bir süreç olarak ifade ederiz. Ayrıca tarihin bir bilim dalı olarak tanımı, tarihi olayların nedensellik ilkelerine göre izahıdır deriz. Tarihe bilim hüviyeti kazandıran da budur. Bir tarihi olayın sonuçlarının yeni bir tarihsel süreci başlatan nedenlerdir. Bu bağıntı nedeniyle olayların sırası da önem kazanmaktadır. Örneğin, İstanbul'un fethi ile Rönesans ve Reform hareketleri arasında bir ilişki vardır. Ancak hangisi diğerini tetiklemiştir? Sorusuna cevabı kronolojik sıradan çıkartabiliriz.

Çocuk soyut olan zaman kavramına somut tarihi olaylarla anlam verir. Kendi hayatımızda bu durumu değerlendirelim. Boş geçirdiğimiz bir yaz tatilinin ardından birkaç yıl sonra ne hatırlarız? sorsalar ne anlatabiliriz? Ama önemli yaşantılarımızın olduğu bir tatilden onlarca yıl sonra bile dün gibi bahsederiz. Bizim zamanı algılamamızın yolu bu önemli olaylardır. Çocuk bu önemli olayların zamandaki yerini

⁶⁰ N. Sakaoğlu, **a.g.m.** s. 141.

bilecek ki, tarihi olayları zamanının şartlarına göre değerlendirip, zihninde anlaşılır hale getirebilsin. Yoksa coğrafi keşifleri günümüzün şartlarına göre değerlendirirse ne kadar isabetli genellemeler yapmış olsun. Ancak N. Sakaoğlu'nun haklı olduğu bir taraf vardır ki o da tarihi olay ve olguların bir anda olupbitti gibi algılanmasıdır. Çocuk Orta çağın bir anda bitip yerine yeniçağın başladığını zannedebilir. Fatih Sultan Mehmed'in bir amacının da bu olduğuna karar verebilir. Hâlbuki çocuğa Fatih Sultan Mehmed'in yeni bir çağ açmak gibi bir niyetinin olmadığını, böyle bir şeyin zaten mümkün olamayacağı izah edilmelidir. Çağların yüz yıllar sonra tarihçiler tarafından ortaya konulduğu belirtilmelidir. Yeni bir çağın başlaması için eski inanışlarda, bilimsel doğrularda ve kullanılan yöntemlerde dünyayı etkileyen köklü değişikliklerin olması gerektiğinin altı çizilmelidir.

Amerika'da Sosyal Bilgilerin tarih konularında öğrencilere zaman kavramını algılatılmak için kronolojiye çok dikkat edilmektedir. En önemlisi tarihsel süreci günümüze kadar kesintisiz getirerek neden-sonuç ilişkisi içerisinde, günümüzü de geçmişi ışığında bilimsel olarak inceleme imkânı sunulmaktadır. Öğrenci en son sosyal, politik ve ekonomik olayları kavrayabilmekte ve yorumlayabilmektedir.⁶¹ Tarihimizin daha anlaşılır olması için takip edilmesi gereken yol, Türk tarihinin kesintisiz olarak birbiri ardınca günümüze kadar gelmesidir. Türk devletlerini bir zincirin halkaları olarak düşünmek gerekir. Aradan zincirin bir halkasını çıkarmak ya da bir Türk Devletini tarihsel süreçteki yerinden çıkarmak aynı oranda arızaya sebep olacaktır.

Tarihteki bu silsile takip edilmediği zaman somut işlemler dönemini⁶² henüz bitirmiş olan öğrenci bir Anadolu Selçuklu Devletini soyut zaman kavramı içerisinde yerine koymada zorluklar yaşayabilir.

1998 ilköğretim Sosyal Bilgiler müfredatında kronolojiye genel hatlarıyla riayet edildiği görülmektedir. Ancak 4. sınıfta Türk tarihinin genel bir şemasının verilmemesi programın bir eksikliğidir. 4. sınıftan 7. sınıfa kadar Sosyal Bilgiler dersi müfredatı içerisinde yer alan tarih ünitelerinin sıralanışı şöyledir:⁶³

⁶¹ Didem Erel Erpulat, "Tarih Ders Kitaplarında Tarih Bilinci: ABD Modeli", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 261.

⁶² Zekâ gelişimi kuramcılarında Piaget'e göre 7-11 yaş arasındaki çocuklar somut işlemler dönemindedir. Bu dönemde çocuk duyu organlarına bağlı düşünür, somut problemleri çözebilir.

⁶³ Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, **Tebliğler Dergisi**, S. 2487, s. 539-560.

4. Sınıflar.

4. Ünite: Tarih, İlk Yurdumuz ve Anadolu.

5. Sınıflar.

2. Ünite: Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk.

4. Ünite: İslâmiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler.

6. Sınıflar.

3. Ünite: Türkiye Tarihi.

4. Ünite: Moğollar ve Diğer Türk Devletleri.

6. Ünite: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu.

7. Sınıflar.

2. Ünite: İstanbul'un Fethi ve Sonrası.

3. Ünite: Avrupa'da Yenilikler.

4. Ünite: 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti.

5. Ünite: 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti.

6. Ünite: Osmanlı Kültür ve Uygarlığı.

Ünitelerin sıralanışında kronolojiye dikkat edilmesine rağmen, özellikle 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi konusu olan Osmanlı Devleti Tarihinde bazı farklı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. III. Murat dönemine kadar padişah adı zikredilerek açıklanan siyasi olaylar, III. Murat'tan sonra Sokullu Mehmet Paşa Dönemi, Köprülüler Dönemi gibi Vezir-i Azam isimleri altında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada bir karmaşa yaşanmaktadır. Çocuğun konuları tasnif etmek için zihninde oluşturduğu şema bozulmuş, yeni düzenleme gerektiren bir hal almıştır.

Bir yanlışlıkta kültür- medeniyet konularının siyasi tarih konularının sonuna konulmasıdır. Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi faaliyetleri biter devlet yönetimi ve kültürel konulara geçilir, Moğol ve diğer Türk devletlerinin siyasi tarihlerinden sonra medeniyet tarihine geçilir. Hakeza Osmanlı Devleti içinde durum aynıdır. Halbuki siyasi gelişmelerin bir milletim kültürel dokusunu derinden etkilediği görülmemiştir. Nedensellik açısından kültürel değerler siyasi gelişmelere yön veren etkenler olmuşlardır. İncelenen siyasi konular içerisine geçen nice kavramlar (lala, subaşı,

veniçeri, noyan, tekfur, vezir-i azam vb.) ve devletin yönetim yapısı medeniyet konuları arasında telakki edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı medeniyet konularına öncelik verilmesi gerekmektedir. Bunları bilen çocuk, zihinsel çıkarımlarla siyasi olayların sorumlularını tespit edebilecek, bilgiye kendi çabaları ile ulaşmış olacak, bu sebeple kendine güveni artacak ve derse karşı motivasyonu artacaktır.

3.4. SİYASİ OLAYLARIN KÜLTÜR TARİHİNDEN AYRI TELAKKI EDİLMESİNDEN KAYNAKLANAN EKSİKLİKLER.

Tarihi bir olayı nedenleriyle birlikte tespit edebilmek için o olayın geçtiği toplumun kültürel değerlerini bilmek gerekir. Kültür toplumların hayat tarzlarıdır. Olaylar karşısında tepkilerini belirleyen kıstaslardır. Olayları yorumlamada kültürün ana unsur olduğu gerçeği bize tarihsel bir olayı çözümlerken kültürleri ve inanç sistemlerini anlamamızın en gerekli şey olduğunu gösterir. Buna göre siyasi olaylarla kültürel değerler birbirlerine nedensellik ilkeleri ile bağlı olduklarından bağımsız düşünülemez. Hatta devletlerin tarih sahnesinde var oluşları kurdukları medeniyetlerin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak gelişir. Devletlerin siyasi başarılarında önemli rol oynayan, onları diğer devletler karşısında başarılı kılan kurdukları medeniyetin büyüklüğüdür. Mesela politika, coğrafya, tarih, etnografya gibi ilimlerden habersizce uluslar arası ilişkilerde ne kadar başarılı olunabilir ki. Bu açıdan medeniyet tarihi siyasi tarihin perde arkasındaki mimarıdır. Yıkılan devletler kurdukları medeniyetlerle bâki kalabilirler. Moğol devleti Köseadağ savaşında Anadolu Selçuklularını yenmesine rağmen, adları anılanlar yine Selçuklulardır. Yaşadığımız çevrede gördüğümüz bir câmi, bir kervansaray, bir köprü Selçukluları hatırlatır bize, Osmanlıyı hatırlatır. Bu gün rastladığımız kiliseler bile Osmanlıyı hatırlatır. Bu kadar hümanist, bu kadar medeni olmasalardı hala kiliseler ayakta kalabilirler miydi?

Bir dünya devleti olan Osmanlıların başarısının ana unsuru neydi? Ordularının yenilmez oluşunun sebebi askerlerin çok kuvvetli oluşları mıydı? yoksa vatan – millet sevgisini bütün şahsi menfaatlerin üzerinde gören hakka, adalete, insanlığa inanmış askerlerin varlığı mı? Bilimi, bilim adamını; sanatı, sanatçıyı baş tacı yapan, onları politik kaygılar gütmenden destekleyen yöneticilerin varlığı İstanbul’u zamanın cazibe merkezi haline getirmişti. Böylece dünyanın her yerinden bilim adamı ve sanatçılar Osmanlı topraklarına, özgür düşüncenin merkezi diye akın etmişlerdi. Bu medeniyet

ölçütleri Osmanlının ayakta durmasında güçlü bir ordudan daha faydalı olmamış mıdır? Çünkü güçlü ordularında modernizasyona ihtiyacı vardır. Buda bilimle olur. Bilim özgür düşüncenin olduğu yeredir. Kültür konuları bu sebeplersen dolayı siyasi konulardan ayrı düşünülemez.

Ders kitaplarında karşılaştığımız önemli bir eksiklikte kültürel konuların sarayla sınırlı kalmasıdır. Verilen örnekler hep saray çevresinden verildiği için Osmanlı tebâsının yerel kültüründen hemen hiç bahsedilmemiştir.⁶⁴ Hâlbuki Anadolu Coğrafyasının Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında en önemli pay taşra kültürünüdür. Engin hoşgörü ve hümanist yaklaşımlar, insan ilişkilerindeki seviye etnik unsurların Müslüman – Türk tebâ içerisinde erimelerine imkân sağlamıştır. Bu kültürel yapıdan hiç söz edilmemesi Türk medeniyet tarihi açısından büyük eksikliklerdir.

3.5. 1998 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMI İLE 2004 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMININ KARŞILAŞTIRILMASI

1998 Sosyal Bilgiler müfredatının hazırlanmasında temel alınan öğrenme yaklaşımı davranışçı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre öğrenciye verilen bilgi ve becerilerin ölçütü onların davranışlarında meydana gelen değişiklik ya da yeni bir davranış geliştirmesidir. Davranışçı kuramcılar, öğrenmede sadece doğrudan doğruya gözetlenebilen öğrenmelerle ilgilenirler. Öğrenme, öğrencinin öğrenilenle bağ kurmasıdır. Öğrenen, öğrendiklerini davranışa dönüştürmez ise öğrenmiş kabul edilmez. Burada yanlış olan herkesin öğrenmede, algılamada ve sezgilerinde aynı performansı göstermesinin beklenmesidir. Burada bir öğretme dayatması, her konuyu programın istediği şekilde öğrenme zorunluluğu vardır. Hâlbuki öğrenmek istemeyen bir kişiye hiçbir şey öğretilemez. “Benim gibi öğrendiyse doğrudur” tarzındaki bir yaklaşım öğrenciyi yok saymakta, onları bilgi yüklenen birer bilgisayar olarak görmekten başka bir şey değildir. İnsan düşünen, fikirleri ve duyguları olan bir canlıdır. Herkesin kendi değer yargıları vardır ve bu değerler kişinin öğrendikleri ile çatışabilir. Bu değerler kişinin öğrenmelerini değiştirebilir, bilgiyi farklı algılamasına neden olabilir. İşte buna bireysel farklılıklar diyoruz. 1998 Sosyal Bilgiler programın bireysel farklılıklara dikkat

⁶⁴ Halil Berktaş, “Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve Dilinin Evrenselleşmesi Üzerine Düşünceler”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s, 69-88.

etmeden hazırlandığı için ve öğrenciyi bilgi üretebilen değil, ancak bilgi öğrenebilen bir obje olarak gördüğü için başarısız olmuş bir programdır.

2004 yılı Sosyal Bilgiler müfredatı bu aksaklıkları büyük oranda çözen bir programdır (Tabii öğretmenler tarafından doğru algılanıp, uygulanırsa). Oluşturmacı öğretim yaklaşımı esas alınarak hazırlanmıştır. Bu yaklaşıma göre öğrenme kişiseldir. Öğrenciye doğrudan verilecek bilgilerin yanında doğrudan verilmeyecek bilgiler vardır. Öğrenciyi konu hakkında fikir sahibi etmek, konunun temel kavramlarını öğretmek ve doğru düşünme yollarını kavratmak doğrudan verilecek bilgi ve becerilerdir. Geride kalan bilgiler doğrudan verilmez. Öğretmen sonuca giden yolda küçük sufler vererek öğrenciye doğruları bulmasında yardımcı olur. Bilgiler klişeleşmiş, değiştirilemez bilgiler değildir. Daha esnek ve öğrenci yorumlarına açıktır. Öğrenciyi öğrenme faaliyetlerinde aktif kılan, araştırmaya, konuları ders kitabına bağlı kalmadan çeşitli yönleriyle incelemeye yönlendiren, sonuçları değerlendirme becerisi kazandıran, genellemelerle bilgiyi içselleştiren bir programdır. Öğrencinin fikirlerinin önemsemesi bu programı daha başarılı kılacak bir etmendir.

Öğrenciye sosyal beceriler kazandırmak temel hedeftir. Günlük hayatımızda ihtiyaç duyduğumuz, insani ilişkileri düzenler ve seviyeli ilişkiler kurmanın yollarını gösterir. Bu nedenlerle bu program öğrenciler tarafından da benimsenecektir. Çünkü öğrenecekleri becerileri günlük hayatlarında uygulama imkânı vardır. 2004 Sosyal Bilgiler programının öğrenciye kazandırmak istediği beceriler şöyle sıralanmıştır.⁶⁵

1. Eleştirel düşünme becerisi.
2. Yaratıcı düşünme becerisi.
3. İletişim becerisi.
4. Problem çözme becerisi.
5. Araştırma becerisi.
6. Karar verme becerisi.
7. Bilgi teknolojilerini kullanabilme becerisi.
8. Girişimcilik becerisi.
9. Gözlem becerisi.
10. Türkçeyi Doğru ve etkili kullanma becerisi.

⁶⁵ Bkz. www.meb.gov.tr

11. Mekânı algılama becerisi.
12. Zaman ve kronolojiyi algılama becerisi.
13. Değişim ve süreklilik.
14. Sosyal katılım becerisi.
15. Empati kurma becerisi.

2004 Sosyal Bilgiler programı öğretimden ziyade eğitimsel amaçlar gütmektedir. Bu nedenle konular bilgi bakımından daha hafif, yapılacak etkinlikler bakımından daha zengindir. Program sorumluluğu sadece okula ve devlete bırakmamaktadır. 1998 Sosyal Bilgiler programı ile 2004 Sosyal Bilgiler programı şu noktalarda birbirinden ayrılmaktadır.

1. Yeni program her öğrenciyi birey olarak kendine özgü kabul eder, öğrenmeyi kişiselleştirir; eski programda her öğrenci programın vermek istediği kazanımları almak zorundadır.
2. Yeni programda öğrenme kişisel farklılıklara göre nicelik kazanır; eski programda öğrenme her öğrencide aynı olmalıdır.
3. Eğitim faaliyetlerini öğrencilerin düzenlemesi öngörülür; öğrenim faaliyetlerinde öğretmen etkilidir.
4. Öğrenci araştırmaya, incelemeye yönlendirilir; eski programda öğrenci bilgiyi hazır bulur.
5. Öğrenci elde ettiği bilgileri eleştirir, doğrudan kabul etmez. Düşünceleriyle sentezler yaparak yeni bilgilere ulaşır; verilen bilgiler tartışmasız doğrulardır.
6. Yeni programda bilgi yoğunluğu azaltılmıştır.

SONUÇ

Tarih kitapları ile tarih öğretmenleri, eski olayları boş yere isim ve tarih kalabalığı arasında gelişiğüzel sıralamak ve çocukların zihinlerinde tarihi karışık bir hale getirmek alışkanlığından vazgeçemedikçe tarih derslerinden beklediğimiz amaçları elde etmeye imkân yoktur. Artık, çağdaş tarih eğitimi ve buna uygun ders kitapları, uzun uzun ezberletilecek metinler vermek yerine, üzerinde toplumun ve bilim çevrelerinin mutabık olduğu kısa açıklamalar ve özet bilgilerin paylaşılmasına dayanmalıdır. Kitaplar bol ve özenle seçilmiş görsel malzemeler kullanarak hazırlanmaktadır. Asıl amaç öğrencinin araştırma yapmasını, bağlantılar kurmasını ve zaman bilincini geliştirmesini kolaylaştırmaktır. Türkiye'de var olan eğitim ve eğitim malzemelerinin bu temel yaklaşımdan tümüyle uzak olması köklü bir değişimi zorunlu duruma getirmektedir.

Programın coğrafya bölümü "Güzel Yurdumuz Türkiye" ünitesini içermektedir. Ünite başlığı böyle olmasına rağmen konu başlıkları "Doğal Çevrenin Önemi ve Sorunları", "Çevre Sorunlarının Çözümü" ve "Doğal Afetler ve Korunma Yolları"ndan oluşmaktadır. Bu nedenle ünite başlığı ve alt başlıklar arasında birlik ve konu bütünlüğü yoktur. Program genel olarak seviye üstüdür.

6. sınıf Sosyal Bilgiler Programının "Demokratik Hayat" ünitesi 7. ve 8. sınıf "Vatandaşlık Bilgileri" dersine hazırlık olması bakımından önemlidir. Ancak programın içerdiği bilgi düzeyin üzerindedir. İçerik, somut anlatımlarla daha anlaşılır hale getirilmelidir.

6. sınıf programında "Demokratik Hayat" ünitesinin "Doku ve Organ Bağışının Önemi", "Gençliğin Korunması" başlıklı konuları ile "Coğrafya ve Dünyamız" ünitesinin "Başlıca Bulaşıcı Hastalıklar" ve "Doku ve Organ Nakli" başlıkları benzer içerikli oldukları için konu tekrarına neden olmaktadır.

Coğrafya ve Dünyamız ünitesinde ünite başlığı bu şekilde olmasına rağmen "A.Coğrafya" ve "B.Dünyamız" alt başlıkları ünite başlığıyla doğrudan ilgilidir. Ondan sonra gelen başlıklar (İnsanlığı Tehdit Eden Bazı Önemli Olaylar, XX. Yüzyılda Bilim ve Teknolojide Meydana Gelen Bazı Gelişmeler ve Önemli Olaylar) ünite başlığıyla

doğrudan ilgili değildir. Ünite başlığı ya da programın alt başlıkları değiştirilerek konu bütünlüğü sağlanmalıdır.

6. sınıf programının 6. ünitesi "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" ile ilgilidir ve programın son ünitesidir. 7. sınıfın ise tarih üniteleri "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesi ile başlamakta ve Osmanlı tarihinin bütünlük içinde işlenmesi mümkün olmamaktadır. 7. sınıfta Osmanlı tarihinin başlangıcından itibaren işlenebilmesi için gerekli değişikliğin yapılması yerinde olacaktır.

7. sınıf Sosyal Bilgiler programında dersin ve programın adı Sosyal Bilgiler olmasına rağmen programın içeriği yalnızca coğrafya ve tarih ünitelerinden meydana gelmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık (sosyoloji, psikoloji, felsefe, din kültürü gibi) konular yer almamaktadır.

Sosyal Bilgiler Programlarında iki ünitenin tarih, iki ünitenin de coğrafya konularının ele alınması sosyal bilimler disiplini ve bütüncül öğrenme yaklaşımına aykırıdır.

Sosyal bilimlerin öğretiminde bütünlük yaklaşımının izlenmesi öğrencilere önemli yararlar sağlar. Her şeyden önce öğrenciler, ilköğretimden üniversitenin sonuna kadar uzanan öğrenim sürecinde, akademik disiplinleri bir bütünlük ve süreklilik içinde görebilirler. Öte yandan öğretimde bütünlük yaklaşımı; öğretmenlere daha çok esneklik, hayal gücü, yaratıcılık olanakları sağlar.

Tarih dersi ya da herhangi bir ders olsun, amacına tam olarak ulaşması için işlenecek konuya uygun öğretim yönteminin seçilmesi gerekmektedir. Ancak öğretmenin öğretim yöntemine uzaklığı ya da bazı yöntemlerin fazla emek istemesi gibi nedenlerle klasik yöntem olarak tanımladığımız anlatım ve soru-cevap yöntemlerinin tercih edilmesi, özellikle tarih dersini monoton hale koyar ve derse ilgi azalarak başarının düşmesine neden olur.

Günümüzde tarih konuları ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler müfredatı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle tarihi bir konu yalın olarak değil diğer disiplinlerle ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Bu durum konuları biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Sosyal Bilgilerin konuları yaparak, yaşayarak ve bizatihi öğretim faaliyetlerinin içine girerek öğrenilir. Ancak Sosyal Bilgiler müfredatı için ayrılan

sürenin çok yetersiz oluşu, konuları yetiştirmek zorunda olan öğretmeni daha az zaman alan klasik yöntemlere yönlendirmektedir.

Eğitim faaliyetlerinde öğrenciyi aktif kılan, derse dikkatleri yoğunlaştıran modern öğretim yöntemlerinin (gezi, gözlem, gösteri vb.) uygulanabilmesi için okulların fiziki şartlarının yeterli olması gerekmektedir. Maalesef ülkemizde devlet okullarının birçoğu, özellikle kırsal kesimdekiler, bu donanımlardan yoksun oldukları için müfredatı değiştirmekle öğretim modernize edilememektedir. Her sınıfta bir bilgisayar, her okulda bir iki projeksiyon cihazı olmadan gösteri yöntemi; yeterli maddi kaynak olmadan gezi yöntemi uygulanamamaktadır. Okullarda sosyal etkileşimi artırıcı, eğitsel oyunların oynanacağı ve araştırma yapılabilecek kütüphaneler, konferans salonları, spor salonu ve laboratuvarların olmaması kullanılabilir öğretim yöntemlerini sınırlandırmaktadır. Ayrıca sınıfların çok kalabalık oluşu sınıf hâkimiyetini zorlaştırmakta, öğretmen öğrencilere yeterince zaman ayıramamaktadır. Bu sebeple öğretmen sınıf hâkimiyetini daha kolay sağlayacağı yöntemler tercih etmektedir.

Ders kitapları tarih konuları öngörülen tarihin amaçlarına katkıda bulunmamaktadır. Öğrencilere demokrasiyi hazmettirme, demokratik ortamlar oluşturabilme ve kendi düşüncesini sunabilme yeteneği verilmemektedir. Çünkü mevcut program yoğun bir bilgi yüküyle öğrencileri düşünmeden, eleştirmeden, araştırmadan öğrenmeye zorlamaktadır. Bu durum hem hazırcılığa neden olmakta hem de öğrencinin kendine güvenini azaltmaktadır. Ders kitaplarında konular nitelik ve nicelik olarak fazlaca değişmeden öğrenciye gereksiz tekrarlar yaptırmaktadır.

Tarih konularının kapsamını üç açıdan genişletmek gerekir. Coğrafya açısından, tarih Türklerin ve Türkiye'nin tarihi değil kıyaslamalı evrensel tarih olmalıdır. Zaman boyutu açısından tarihimiz 1930'lu yıllarda kalmamalı günümüze kadar getirilmelidir. Kavramsal açıdan da tarih ve isim öğrenmeye yarayan, savaşların ve kaybedilen toprakların öne çıkarıldığı bir tarih değil; kültür, ekonomi ve toplum konularını içine alacak topyekûn bir tarih anlayışı benimsenmelidir.

Ders kitaplarında yer alan konular tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlere daha fazla yer verilmesi milliyetçi bir yaklaşımla tarihin ele alındığını gösterir. Baktığımız zaman ders kitaplarında en fazla XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti tarihine yer verilmiştir. Ancak yenilgiler başarısızlıklar da

bizim tarihimizdir. Çocuğun bu başarısızlıklarının nedenlerini görmesi ve geleceğe yol göstermesi açısından çıkarımlar yapması tarih ilminden beklenen bir amaçtır. Bu durumda günümüze etkileri bakımından ehemmiyetli olan XIX. yüzyıl olaylarına daha fazla yer verilmelidir.

Tarih konuları sunulurken bilimsellikten ve objektiflikten ödün verilmemelidir. Bizim tarihimiz için böyle bir şeye gerek yoktur. Kendi tarihimizi yüceltmek maksadıyla başka milletlerin tarihini karalamak etik olmaz. Öğrenci atalarının bıraktığı gurur kaynağı olan mirası nasıl benimsiyorsa, yanlışlıkları da görüp sorumluluğu üzerine alabilecek kadar milli tarihine sahip çıkabilmelidir. Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bu uygulamanın öğrenciyi nasılda tarihin içine yerleştirdiğine bakınız. ABD'deki ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler dersinde Irak'ın işgalini çocuğa kabullendirebilmek için ne bir insan ömrünün geçmesi bekleniyor, ne de çocuğun bu bilgileri farklı yerlerden duyumlarla öğrenmesine müsaade ediliyor. Irak'ın dünya barışını tehdit ettiği, terörizmin odağı olduğu ve yerli halkın yönetim karşısında çaresiz kaldığı belirtilir, ABD'nin Irak'a barışı korumak amacıyla gittiği söylendikten sonra; bütün bu yapılanların Amerikan halkının güvenli, huzurlu ve müreffeh bir hayat sürmeleri için gerekli olduğu vurgulanır. Böylece, kendileri için yapıldığı gerçeği öğrenciyi milli tarihine yönlendirir ve tarihi sorumluluğu yüklenmelerini sağlar.

Öğrenmeler sonucu kazanılan, tutumlar, inançlar duyuşsal ürünler olarak kabul edilir. Yani bilişsel ve pisiko-motor öğrenmelerin içselleştirilmesidir. Tarih öğretiminde, bilişsel öğrenime çok dikkat edilmesine rağmen, bu bilgilerin duyuşsal alandaki yerini almadığını görüyoruz. Çünkü öğrenilen bilgiler hayatımızda uygulama alanı bulamamaktadır. Çünkü biz tarihi günümüzden kopuk, günümüzle ilişkisi olmayan bilgiler olarak sunuyoruz.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde hedeflere ulaşmak için önemli olan, uygulanan eğitim programlarında kararlı davranılmasıdır. Siyasi kaygılar, dünya görüşleri bir kenara bırakılarak, ülke menfaatlerinin gerektirdiği bir öğretim programı hazırlanıp sonuca varıncaya kadar kullanılmalıdır. Her iktidar değişikliğinde eğitim programları değiştirilmemelidir.

KAYNAKÇA

Akşın, Sina, “Tarih Öğretimimizde Temel Paradigma Sorunu ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu** (29 Eylül – 1 Ekim) , İstanbul 1995, s. 62-68.

Arabacı, İ. Bakır, “Türkiye’de Temel Eğitimin Sorunları ve Çözüm Önerileri ”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 250, (Ocak 1999), s. 20-24.

Aşan, Aşkın, Gönül Güneş, “Oluşturmacı Öğrenme Yaklaşımına Göre Hazırlanmış Bir Örnek Ünite Etkinliği”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 147, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000), s. 50-53.

Aşıcı, Halil, “İlköğretim uygulamasına Geçilen Okullarda Ortaya Çıkan Problemler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 201, (Temmuz – Ağustos 1994), s. 41-45.

Ata, Bahri, “Tarih Öğretimi Hakkında”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 153, (Kış-Bahar 2002), s. 13-17.

Ata, Bahri, “Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler”, **Türk Yurdu Dergisi**, C. 20, S. 160, (Kasım 2001), s. 85-90.

Aydın, İsmail, **Osmanlıdan Günümüze Tarih Ders Kitapları**, Ankara 2001.

Baymur, Fuat, **Tarih Öğretimi**, Ankara 1941.

Berktaş, Halil, “Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve Dilinin Evrenselleşmesi Üzerine Düşünceler”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**,s.69-88.

Bilici, Leyla, “ İlkokul Tarih Kitaplarında Tarih Bilgileri ve İlkokul Çocuğu ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 359-367.

Cemaloğlu, Necati, “Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi ”, **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu** (nşr. H. Bacanlı), Ankara 2003, s. 1-32.

Chansel, Dominique, “20. Yüzyıl Tarihini Öğretmek İçin 20. Yüzyıl Görüntülerinden Yararlanmak”, **Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörölü Bir Yaklaşım Doğru** (Sempozyum, 10-12 Aralık 1998, Brüksel, Belçika), s. 55-58.

Çizakça, Murat, “ Orta Öğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilemesi ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 228-232.

Ersanlı Behar, Büşra, “Tarih Öğretiminde Türk Dünyası”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 196-211.

Dance- E.H., **Orta Dereceli Okullarda Tarihin Yeri**, İstanbul, 1971.

Dewey, John, “Temel Eğitimde Tarihin Amacı”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.147 (Temmuz-Ağustos-Eylöl 2000), s. 43-45.

Dilek, Dursun, **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünme Gelişimi**, Ankara 2001.

Erden, Münire, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul Tarihsiz.

Ertuğrul, Halit, **Genel Öğretim Metotları**, Tokat 1998.

Fraenkel, Jack R., “Sosyal Bilgiler İçin Bir Program Modeli”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Faköltesi Dergisi**, C. 9, Ankara 1977, s.125-141.

Greene, J. Patrick, “ Tarih Öğretimine Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşımda Müzelerin Rolü ”, **Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru**, s. 49-51.

Güleryüz, Hasan, “ Eğitim Sorunlarımız ve Problem Tarama Verileri Üzerine ”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S, 198, (Nisan 1994), s. 35-39.

Hayta, Necdet, Gülin Karabağ, “Tarih Ders Kitapları Nasıl Analiz Edilmelidir?”, **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu** (nşr. H. Bacanlı), s. 33-52.

Jenkins, Keith, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, Ankara 1997.

Karabağ, Gülin, “ Ders Kitabı Kriterleri ”, **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Klavuzu** (nşr. H. Bacanlı), s. 179-186.

Kaya, Kemal, **Çocuğa Uygun Tarih Tedrisatı**, İstanbul 1939.

Kılıç, Abdurrahman, Resul Attila, Öznur Baykan, “Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Yaşanan Güçlükler”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 293, (Aralık 2002), s.27-36.

Koçak, Kemal, “İlköğretimde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 188, (Mayıs 1995), s. 13-18.

Koloğlu, Orhan, “ Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Presentizm, Yansımalar ve Sonuçları ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu**, s. 89-97.

Köken, Nevzat, “Sosyal Bilgiler Eğitiminde Soru Sorma Metodunun Önemi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2, (Aralık 2002), s.91-103.

Köstüklü, Nuri, **Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretimi**, Konya 1998.

Küçükahmet, Leyla, **Sınıf Yönetimi**, Ankara 2000.

Milli Eğitim Bakanlığı **Tebliğler Dergisi**, S. 2487, s. 531-568.

Moffatt , Maurice, **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, İstanbul 1957.

Nas, Recep, **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Bursa 2000.

Oğuz, Orhan, Ayla Oktay, Halis Ayhan, **21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi**, İstanbul 2001.

Oral, Behçet, “Sosyal Bilgiler Dersinde İşbirlikli öğrenme ile Küme Çalışması Yönteminin Öğrencilerin Erişileri, Derse Yönelik Tutumları ve Öğrenilenlerin Kalıcılığı Üzerindeki Etkileri”, **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 19, (Güz 2000), s. 43-49.

Özçelik, İsmail, **Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler**, Ankara 1996.

Özden, Yüksel, **Eğitimde Dönüşüm, Eğitimde Yeni Değerler**, Ankara 2000.

Paykoç, Fersun, **Tarih Öğretimi**, Eskişehir 1991.

Safran, Mustafa, **Tarih Öğretiminin Eğitimsel Amaçları**, Ankara 1994.

Safran, Mustafa, **Tarih Öğretimi ve Çağdaş Müfredat Teorileri**, Ankara 2000.

Sağlamer, Emin, “Sosyal Bilgiler” **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S. 232, (Mayıs 1992), s. 2-4.

Sağlamer, Emin, **İlkokulda Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara 1990.

Sakaoğlu, Necdet, “İlkokul Tarih Kitapları ve Ders Kitapları” , **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 135-144.

Schueddekopf, Otto–Ernst, **Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi**, İstanbul, 1969.

Sönmez, Veysel, **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**, Ankara 1998.

Sözer, Ersan, **Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi**, Eskişehir 1998.

Şahin, Muhammed, Hüseyin Köksal, “Tarih Ders Kitapları ve Tarihin Mantığı”, **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu** (nşr. H. Bacanlı), s. 53-96.

Tekeli, İlhan, **Tarih Bilinci ve Gençlik**, İstanbul 1998.

Tonta, Yaşar, Mustafa İlhan, “Sosyal Bilimlerde Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, **Türk Psikoloji Dergisi**, S. 22, (1997), s. 67-74.

Tunçay, Mete, “Tarih Öğretiminin İyileştirilmesine Yönelik Düşünceler ”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 52-54.

Variş, Fatma, Tanju Gürkan vd., **Eğitim Bilimlerine Giriş**, Ankara 1994.

Vella, Yosanne, “ Yaratıcı Tarih Öğretimi ”, **Milli Eğitim Dergisi**, S. 150, (Mart – Nisan – Mayıs 2001), s. 5-8.

Yeşilyaprak, Binnur, **Eğitimde Rehberlik Hizmetleri**, Ankara 2002.

Yetkin, Sabri, “Lise Tarih Kitaplarında İslam”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 167–196.

Yıldırım, Recep, “Tarih Ders Kitaplarında Anadolu Uygarlıkları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu**, s. 161-166.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.meb.gov.tr

www.tarihvakfi.org.tr

www.egitim.aku.edu.tr

www.yok.gov.tr

www.atam.selcuk.edu.tr

www.bilgitoplumu.gov.tr

www.egitim.com

ÖZGEÇMİŞ

Bahattin KAVAK 1978 yılında Elazığ'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladıktan sonra, 1998 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2002 yılında bu fakülteden mezun olduktan sonra aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Sosyal Bilgiler Öğretmeni Olarak ataması yapıldı. Halen bu görevi sürdürmektedir. 2004 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bilim Dalında lisansüstü öğrenimine başladı.

